

RFSL Rådgivningen Skåne
Rapportserie 2000:1

Sexualiteten som metod

RFSL-Rådgivningen Skåne
ur ett verksamhetsteoretiskt perspektiv

av Hans Knutagård

ISBN 91-973883-0-0

© 2000 RFSL Rådgivningen Skåne samt Hans Knutagård, SCC - Social Change Center

Drottninggatan 36, 211 41 Malmö

radgivningen.malmo@rfsi.se

www.safe6.nu

Grafisk form: Lotta Nordstedt och Niklas Eriksson

Omslagsfoto: © Digital Vision

Övriga illustrationer hämtade från RFSL Rådgivningen Skånes interna dokumentation.

Tryck: Tryckfolket AB, Malmö

Innehåll

Kapitel 1

Förord	5
Inledning	7
Bakgrund	8
Problemformulering	8
Definition av begrepp	10
• Sexualitet	10
• Förebyggande arbete	10
• Metod	11
• Känsla av sammanhang	12
• Säkrare sex	13
• Män som har sex med män	13
• Erotiska oaser	13
Syfte och frågeställningar	14
Teoretisk bakgrund	14
Metod och urval	14
Disposition	15

Kapitel 2

Den filosofiska grunden	16
Människosyn	16
• Samhälle eller människa	16
• Subjekt eller objekt	17
• Frihet eller determinism	17
• Mekanisk eller dialektisk	18
• Idealism eller materialism	18
• Historisk eller ahistorisk	19

Kapitel 3

Den teoretiska grunden	21
Verksamhetsteori	21
• Den proximala utvecklingszonen	28
• Fantasins betydelse	29
Inlärninng	30
Tillhandahållande av material	32

Kapitel 4

Det HIV-preventiva arbetet	34
Personalgruppen	34
RFSL:s principer	36
Kampanjen komikondom.com	36
• Affischer	37
• Banderoll	39
• Uppsökarna	39
• www-patrullen	39
• Informationsmaterial	42
• Internetsida	43
• Invigningsfest	44
Ordinarie HIV-preventivt arbete	45
• Psykosocialt arbete	45
• Utbildning	46
• Information	46
• Identitetsstärkande verksamhet	47
• Drakbåtsävlingen	47
• Samarbete med RFSU	48

Kapitel 5

Slutsatser och diskussion	49
Slutsatser	49
Diskussion	52

Kapitel 6

Sammanfattning	55
Referenslitteratur	57
Intervjuer	58
Övriga källor	58

Förord

RFSL Rådgivningen Skåne är en projektverksamhet som arbetat sedan 1987. Man var när man startade pionjärer inom det hivförebyggande arbetet och är fortfarande en av de ledande verksamheterna på detta område i Sverige. Jag har haft nöjet att på nära håll följa arbetet de senaste 10 åren. Under åren har man skapat en rad olika verksamheter, introducerat nya metoder, stöpt om och implementerat beprövade tekniker, men de har alltid varit förankrade i en tydlig ideologisk och metodologisk grundsyn.

Det har varit tydligt för mig att de som arbetar i projektet har en stark förankring i denna gemensamma grundsyn, och som jag ser det, är detta främsta orsaken till framgången i arbetet. Otaliga är alla de diskussioner och samtal jag har haft med kollegerna på RFSL Rådgivningen Skåne, som för min egen del lett till en större insikt och förståelse i mitt eget arbete. Jag är en av många som har inspirerats och hämtat idéer ur RFSL Rådgivningen Skånes arbete.

Ibland har det varit svårt att i mitt eget arbete inom RFSU förklara och skapa förståelse för värdegrunden i de idéer som jag har fått genom samarbetet med RFSL Rådgivningen Skåne. Jag har många gånger känt att det skulle vara så mycket lättare om arbetet vore dokumenterat så att andra också skulle kunna ta del av det.

Därför var det med stor glädje som jag läste denna skrift, som på ett mycket metodiskt sätt beskriver många av tankarna och idéerna bakom RFSL Rådgivningen Skånes arbete.

Jag är övertygad om att denna skift kommer att vara mycket användbar för alla som arbetar med hivprevention, men även för andra som måste inkludera mänsklig sexualitet i sitt arbete.

Rapporten kommer att utgöra en plattform för oss att gå vidare utifrån. Vidare i ett hivpreventivt arbete som inte längre präglas av brandkårsutryckningar, panik och mediahyseri. Ett arbete som fortsatt är mycket viktigt om vi i Sverige skall behålla den gynnsamma position vi erövrat vad gäller smittspridning av hiv.

Gert-Inge Brander
Förbundsordförande RFSU

Kapitel 1

Inledning

Händelser i form av katastrofer, epidemier och krig har under senare århundraden oftast lett till motoffensiver från samhället eller övriga omvärlden för att avhjälpa den akuta krissituationen. Efter att det akuta hotet avklingat startar en period av analyserande för att finna orsaken, samt hur händelsen kunde ha avhjälpats om man vetat i tid vad som skulle ske. Sambanden har sökts i förhållandena mellan människan, samhället och naturen. Målet för efterforskningarna har varit att försöka eliminera orsakerna och på så sätt kunna undgå de tragiska verkningarna framöver. Under det sista århundradet har en förskjutning i analyserandet skett, nämligen att det också går att förebygga mot de skadliga orsakerna till vissa händelser genom förändringar i förhållandet mellan människor, samhälle och natur. Förebyggande arbete blev ett begrepp för interventioner i området innan orsak och verkan.

Det förebyggande tänkandet har fört en hård kamp och det är inte förrän under de sista årtionena som det börjat få genomslagskraft, när det gäller människor, samhälle och natur. Ett tidigt exempel och kanske banbrytande var läkaren Ignaz Philipp Semmelweis som 1847 upptäckte sambandet mellan rigorös tvättning av händerna och en sänkning av den höga mödradödligheten i Wien. Semmelweis upptäckt hånades av sina kollegor, han förföljdes och avled slutligen på sinnessjukhus 1865, utan att hans upptäckt fått något genomslag i hans samtid. Numera är hygien en självklarhet och en förebyggande insats för en mängd sjukdomar och epidemier.

Aids är en ny epidemi i mänsklighetens katastrofhistoria, som från början av 1980-talet skördade mängder av dödsfall. Sveriges politiker var skyndsamma med motoffensiver och konstruktiva strategier fördes upp på den politiska agendan. Frivilligorganisationer och kulturspecifika grupper startade både med förebyggande arbete och arbete för att deras medlemmar skulle få en bra vård och kunna dö med värdighet. Under senare år har den akuta fasen av AIDS-epidemin avtagit något i Sverige och övriga Västeuropa. Nu sker en fördjupning av vad som kan göras för att förebygga en fortsatt HIV-spridning, samtidigt som botemedel för själva sjukdomen fortsätter att utvecklas.

Förebyggande arbete försöker finna olika teoretiska referensramar för att beskriva det praktiska arbetet, men även för att använda dem som praktiska verktyg i det dagliga arbetet. Sociologiska, socialpsykologiska och psykologiska teorier är relativt unga vetenskaper och fortfarande under ständig utveckling, tyvärr fortfarande med gränser dem emellan. Det förebyggande arbetets helhetssyn på människan har gjort att man försökt hämta teoretiska begrepp från olika teorier och byggt egna "eklektiska" teorier, oftast med motsägelser som följd. Under de senaste åren har verksamhetsteorin börjat användas inom det förebyggande arbetet. Verksamhetsteorin ger några generella kunskaper "som kan användes till att beskriva, förklara och förutse den gensidiga påverkan mellan individens bevissthet och den sociala och materiella omvärlden" (Nygren 1999:75).

Bakgrund

RFSL Rådgivningen Skåne har sedan 1987 bedrivit förebyggande arbete när det gäller HIV bland män som har sex med män (MSM) i Skåne. Deras förebyggande arbete är baserat på sexualiteten som metod. Enligt personalen har detta mångåriga arbete resulterat i en minskad spridning av HIV i regionen. Då metoden verkar vara effektiv, men ännu inte blivit nedskriven, finns det ett stort behov av dokumentation. Personalen har inte själva haft tidsutrymme att beskriva metoden, samtidigt som det är en fördel att en utomstående konsult gör rapporten. En rapport som beskriver hur metoden ser ut och redogör för vilka hållningar, antaganden och vilken människosyn som den vilar på, samt knyter den till en användbar teori. Helt enkelt - vad betyder det att använda sexualiteten som metod? För att få detta beskrivet fick SCC-Social Change Center i uppdrag av styrgruppen för RFSL Rådgivningen Skåne att göra följande rapport.

Problemformulering

Rapporten ställs inför ett fyrfaldigt problem, nämligen att det är svårt att beskriva ett förebyggande arbete, att hitta en bra teori, att lansera en "ny" teori och att sexualitet i sig själv är ett värdeladdat område. Förebyggande arbete har, som nämnts i inledningen, en kort historia bakom sig, speciellt i avseendet att förebygga HIV-spridningen. Semmelweis, som nämnts tidigare, hittade den förebyggande insatsen för mödradödlighet, som på den tiden var en av många infektioner med dödlig utgång. Resultatet – hygien – är emellertid en mycket vidare insats och förebygger även orsaker till andra sjukdomar. Förebyggande arbete kan inte enbart beskrivas som en händelsen i relationen orsak och verkan. Förebyggande arbete täcker

oftast in mycket mer, än att bara förhindra en aktuell orsak. Till exempel har kondom tidigare använts för att undvika befruktning och numera används den även för sexuellt överförbara infektioner (STI), varav HIV är en av dem. På så sätt blir kondomen ett föremål som kan användas till att förebygga många slags konsekvenser.

Vidare kan sägas att det förebyggande arbetet, inom en mängd skilda områden, har få utarbetade metoder och ännu färre av dessa är utvärderade. Förebyggande arbete går i mångt och mycket ut på att förändra människors handlande och för att de ska kunna lära sig ny kunskap, ett område som inte varit föremål för allt för mycket forskning. Problemet för det förebyggande arbetet är att finna bra metoder som kan ha en allmän karaktär och kan kopieras. Det är dessutom svårt att hitta lämpliga teoretiska strukturer att falla tillbaka på i det praktiska arbetet. Praktikerna är oftast tvungna att arbeta holistiskt med människor vilket leder till ett annat problem, nämligen att det finns få användbara övergripande teoretiska modeller. Slutligen är det fortfarande svårt att mäta effekterna av de olika metoderna. Trenden och tillströmning av medel har gått från att utveckla det förebyggande arbetet till att numera utvärdera det. Genom att utvärdera effekterna är avsikten att hitta bra lämpliga metoder som sedan kan användas. Få har undersökt de hållningar metoderna vilar på.

Jag har valt att använda verksamhetsteorin som en grundläggande referensram för RFSL Rådgivningen Skånes HIV-förebyggande arbete. Svårigheten är att det finns nästan inget material på svenska ännu och därför ingen tradition i detta tänkandet. För att ta några nära exempel på motsatsen finns det på ett universitet i Finland, en hel fakultet som forskar utifrån verksamhetsteori. De flesta internationella texter om verksamhetsteori finns översatta på danska och i Norge finns ett forskningsforum *Norsk Forum for Virksomhetsteori* som är anslutet till den internationella organisationen *The International Standing Conference for Research on Activity Theory (ISCRAT)*. I Norge finns flera projekt som baserar sina verksamheter på verksamhetsteori. Två exempel är; "Motorsportstiltaket 2&4", som arbetar förebyggande med ungdomar som har problem med kriminalitet och droger och "Frydenberg Barnevernsenter", som utför kommunal barnomsorg. Sverige framstår som en vit fläck på området.

Till sist är det sexuella mötet, speciellt mellan män, värdeladdat i vårt samhälle. Något som gör att moraliserande och patroniserande attityder

ibland döljs bakom friserade argument. På så sätt finns det en rad andra tolkningar av vår verklighet än den som jag framöver skall presentera.

Definition av begrepp

Innan vi går vidare i beskrivningen behöver vi stanna upp inför några begrepp som kommer att användas i rapporten. De är sexualitet, förebyggande arbete, metod, känsla av sammanhang, säkrare sex, män som har sex med män och erotiska zoner.

• Sexualitet

Sexualitet är svårt att hitta en enhetligt definition på. Många texter utgår ifrån sexualitet men definierar den aldrig, tvärtom synes sexualitet vara ett så självklart begrepp att endast dess avvikelser behövs definieras. Världshälsoorganisationen (WHO) har å andra sidan en allomfattande definition som kommer att användas i rapporten:

Sexualiteten är en integrerad del av varje människas personlighet, och det gäller såväl man och kvinna som barn. Den är ett grundbehov och en aspekt av att vara mänsklig, som inte kan skiljas från andra livsaspekter. Sexualitet är inte synonymt med samlag, den handlar inte om huruvida vi kan ha orgasmer eller inte, och är heller inte summan av våra erotiska liv. Dessa kan men behöver inte vara en del av vår sexualitet. Sexualitet är mycket mer: den finns i energin som driver oss att söka kärlek, kontakt, värme och närhet; den uttrycks i vårt sätt att känna och väcka känslor samt att röra vid varandra. Sexualiteten påverkar tankar, känslor, handlingar och gensvar och därigenom vår psykiska och fysiska hälsa.

(Nationalencyklopedin 1995)

• Förebyggande arbete

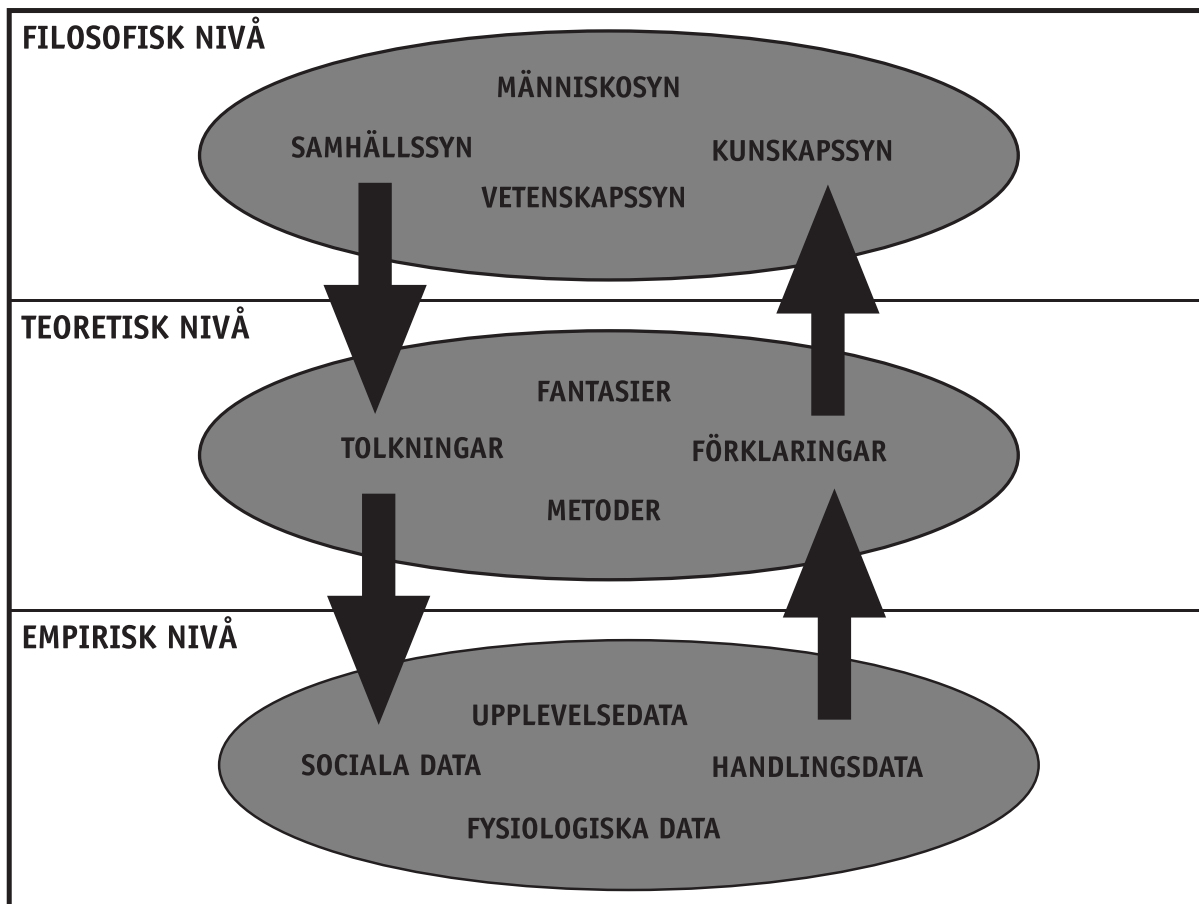
Förebyggande arbete är ett annat allmänt begrepp som kan omfatta interventioner från samhällsnivå till individnivå. Jag har valt att här använda begreppet förebyggande verksamhet som en ”målriktad verksamhet med sikte på att bidra till att skapa ändringar i människors livsförlopp och i deras livsbetingelser” (Minken 1998:43 egen översättning). Definitionen gör människan medansvarig för sin egen förändring samtidigt som den lyfter fram att det handlar om många ändringar i en livslång process. Vidare att människan inte är isolerad från sin omgivning, utan befinner sig i en inre ömsesidig process med sin omgivning. Till sist att våra handlingsstrategier mot ett visst mål utesluter andra strategier.

• Metod

Metod kan förklaras som ett planmässigt tillvägagångssätt för att uppnå ett visst resultat (Norstedts 1997). Jag kommer att beskriva metoder med ett schema på tre olika nivåer utifrån ett dialektiskt-materialistiskt synsätt, enligt figur 1.

Metoder vilar oftast på en empirisk grund. En grund som består av olika slags data, som till exempel fysiologiska-, sociala-, upplevelse- och handlingsdata. Observationer från dessa konkreta data leder till olika beskrivningar, förklaringar och tolkningar. Dessa sammanflätas sedan till metoder, olika förhållningssätt eller planmässiga tillvägagångssätt att handla på. Lev Vygotskij menar i sin text *Fantasi och kreativitet i barndomen*, att fantasiprocessen är den tolkningsprocess som hjälper oss att särskilja,

Figur 1. Förhållandet mellan filosofisk, teoretisk och empirisk nivå.

förändra och omgruppera det empiriska materialet. Metoder befinner sig därmed på en överordnad nivå i förhållande till empirin och påverkas av empirin samtidigt som den påverkar hur vi observerar empirin. "Fantasins skapande aktivitet är direkt avhängig rikedom och mångfalden i människans tidigare erfarenheter, eftersom dessa utgör det material som fantasi-konstruktionerna byggs av" (Vygotskij 1998:19).

Liksom metoder påverkas från den empiriska grunden, påverkas också metoder ifrån de filosofiska antaganden som vi har om människan, samhället och kunskap. De grundläggande uppfattningarna om tillvaron står dessutom i ett dialektisk inbördes förhållande till varandra, vår människosyn och samhällssyn påverkar och påverkas av vår kunskapssyn. Filosofin är därför den mest abstrakta nivån och innehåller de förutsättningar som styr vårt val av metoder. Då de filosofiska antagandena påverkar valet av perspektiv och ansatser i arbetet förhåller de sig på en överordnad nivå i relation till metodnivån.

Vi kan nu positionsmärka metoder utifrån att de befinner sig på en teoretisk mellannivå med ett ömsesidigt förhållande både till den överordnade filosofiska nivån och den underordnade empiriska nivån.

• **Känsla av sammanhang**

Aaron Antonovsky har skapat det hälsofrämjande begreppet KASAM, vilket på svenska står för "känsla av sammanhang" och på engelska för "Sense of coherence" (SOC). I sin text *Hälsans Mysterium* (1997) utgår Antonovsky ifrån att vår tillvaro är full av diverse avvikelser och svårigheter. Genom att individen upplever en känsla av sammanhang i sin tillvaro lär sig individen att hantera dessa svårigheter. Denna känsla av sammanhang består enligt Antonovsky av tre olika komponenter; begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Dessa tre begrepp använder Antonovsky som byggstenar när han sedan definierar KASAM på följande sätt;

Känslan av sammanhang är en global hållning som uttrycker i vilken utsträckning man har en genomträngande och varaktig men dynamisk känsla av tillit till att (1) de stimuli som härrör från ens inre och yttre värld under livets gång är strukturerade, förutsägbara och begripliga, (2) de resurser som krävs för att man skall kunna möta de krav som dessa stimuli på en finns tillgängliga, och (3) dessa krav är utmaningar, värda investeringar och engagemang (ibid. s. 41).

Hälsa bör ses som ett kontinuerligt flöde mellan ytterligheterna totalt

sjuk/död och totalt frisk. Hälsofrämjande resurser hjälper människor att komma närmare änden för helt frisk. Antonovsky menar att en hög känsla av sammanhang inte är det samma som god hälsa, men enligt honom kan människor med hög känsla av sammanhang lättare ta till sig information om problemen med ohälsosamma vanor och hur de ska kunna hantera detta. Människor däremot med låg känsla av sammanhang förnekar lättare problemen eftersom de är mindre benägna att se verkligheten som den är och förändra sig efter den.

• **Säkrare sex**

Begreppet säkrare sex varierar beroende på graden av justering av riskfyllda sexuella handlingar som begreppet avses omfatta. Jag har valt att ansluta mig till RFSL Rådgivningen Skånes definition, nämligen att säkrare sex är att alltid använda kondom vid samlag och att undvika sperma i munnen.

• **Män som har sex med män**

Män som har sex med män (MSM) kräver ett förtydligande. Begreppet handlar inte om sexuell identitet, om människor är homosexuella, bisexuella eller heterosexuella utan om de handlingar som företas, de sexuella mötena. Begreppet avser män som alltid, ibland eller tillfälligtvis har sex med andra män. Män som har sex med män är ett relativt värde-neutralt begrepp och det rymmer en rad variationer utan att särskilja och värdera dem, som till exempel passiv/aktiv och äldre/yngre. För vidare kunskap om detta hänvisas till Henning Bech *When men meet* (1997).

• **Erotiska oaser**

Slutligen ett begrepp som återkommer på några ställen, nämligen "erotiska oaser". Delph (1978) kallar de offentliga platser som män använder för sexuella möten för erotiska oaser, till exempel parker, toaletter, badstränder men även platser som diskotek för homo- och bisexuella. Vi kan beskriva de erotiska oaserna som klart avgränsade de geografiska verksamhetsområden där sexuella möten uppstår. Den erotiska oasen är uppdelad i zoner med den yttersta perifera zonen för socialt umgänge in till centrum med den så kallade "heta zonen" där de sexuella aktiviteterna tar plats.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna rapport är att beskriva RFSL Rådgivningen Skånes arbete med sexualiteten som metod och kommer att koncentreras kring följande frågor:

- Vilken människosyn vilar RFSL Rådgivningen Skånes arbete på?
- Hur kan ett verksamhetsteoretiskt perspektiv tjäna som referensram?
- Hur fungerar RFSL Rådgivningen Skånes metod i verkligheten?
- Hur kan man beskriva metoden?

Teoretisk bakgrund

Min teoretiska bakgrund ligger inom två europeiska strömningar. Dels inom humanismen som sätter den enskilda människan i centrum och dels inom existentialismen som betonar val och handlingar. Vidare anser jag att människan är en handlingsorienterad individ och en social ansvarig varelse, som inte är underlagd några oföränderliga socialpsykologiska naturlagar, som tvingar henne till att handla på ett bestämt sätt. Detta förhållnings-sättet genomsyrar mina kontakter och intervjuer med personer under arbetet och färdigställandet av denna rapport.

I nästan 20 år har jag arbetat i Sverige med förebyggande arbete, framför allt med missbruk och kriminalitet bland unga människor. Denna tid präglas också av att jag utvecklat nya metoder i det förebyggande arbetet. Under senare år har jag dels identifierat i olika länder runt jorden drogförebyggande ungdomsprojekt för UNDCP (FN:s internationella narkotika kontrollprogram) i Wien och dels nyligen samlat in och analyserat HIV-preventiva åtgärder för ungdomar runt omkring i världen till UNAIDS (FN:s internationella aidsprogram) i Geneve. Jag har så att säga ett genuint intresse för förebyggande arbete, metodutveckling och HIV-prevention, nationellt som internationellt vilket gett mig unik kunskap och erfarenhet.

Sist men inte minst viktigt för den här rapporten är att jag under de sista åren skaffat mig kunskaper och erfarenheter ifrån den homosexuella kulturen med dess miljöer och är även förtrogen med dess subkulturer, i Sverige som i många andra länder.

Metod och urval

Rapporten bygger på kvalitativa intervjuer, enskilda såväl som i grupp, observationer och dokumentinsamling från 1 maj till 24 september 1999.

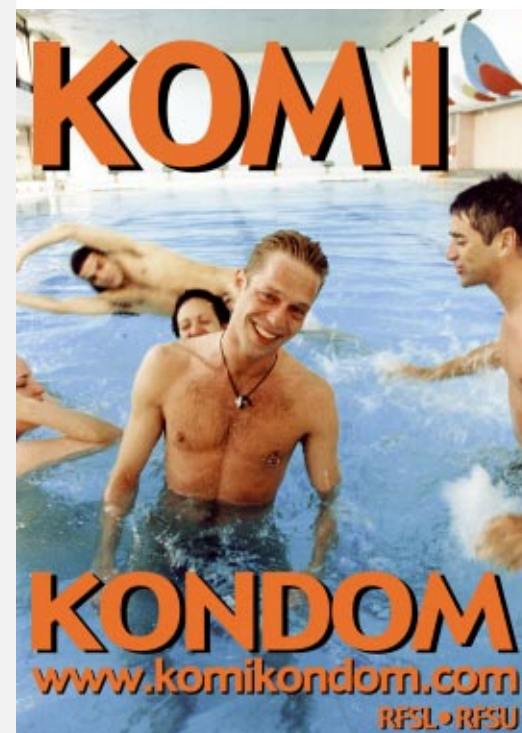
Jag har intervjuat de enskilda personerna i personalgruppen liksom hela gruppen ett antal gånger. Genom att kampanjen komikondom.com började samtidigt som mitt skrivande har jag deltagit i denna vid väl valda tillfällen. Det mesta av det aktuella materialet som finns i RFSL Rådgivningen Skånes lokaler har inhämtats som bakgrundsmaterial. Arbetet har varit baserat på ett dialektiskt förhållande mellan data-insamlingen och analysen, samt mellan mig och personalen.

Tillvägagångssättet kännetecknas av tre steg. Först satte jag mig in i RFSL Rådgivningen Skånes arbetet för att finna några mönster i deras metod. Dessa mönster av att använda sexualiteten som metod tog jag med mig i mitt letande av passande teori. När jag fann verksamhetsteorin kunde jag lätt se att sexualiteten som metod här fick den referensram som behövdes. Som ett tredje steg beskrev jag det förebyggande arbetet jag tidigare funnit vid RFSL Rådgivningen Skåne utifrån verksamhetsteorin och dess människosyn.

Jag har liksom Tom Andersen (1996) när han redogör för sitt arbete med familjeterapi, tillåtit mig att vara ganska fri i förhållandet till de texter som inhämtats. Jag har inte behövt läsa och förstå allt utan tagit de delar som jag förstod kunde passa. På så sätt kan min förståelse vara något annat än författarnas förståelse. Denna förståelse har jag sedan återfört till personalen för att finna viktiga begrepp, teorier, hållningar och riktlinjer i det praktiska arbetet.

Disposition

Den fortsatta redovisningen är upplagd i fyra steg och börjar i kapitel 2 med en beskrivning av den filosofiska grunden - synen på människan och samhället - och hur RFSL Rådgivningen Skåne förhåller sig till några av människosynens olika komponenter. I kapitel 3 beskrivs, som steg två, den teoretiska grunden - verksamhetsteorin med vilken jag försöker ge metoden dess teoretiska referensram. Vidare beskrivs några teoretiska begrepp som kan användas vid belysning av metoden, som den proximala utvecklingszonen, fantasi, Batesons inlärningsteori och gåva. Det tredje steget innebär att jag, i kapitel 4, försöker visa på hur dessa teoretiska hållningar har varit närvarande i RFSL Rådgivningen Skånes sommarkampanj - komikondom.com - såväl som i deras ordinarie arbete under undersökningstiden. I kapitel 5 tar jag då det sista och fjärde steget för att utkristallisera metoden - att använda sexualitet - så att den kan generaliseras. Låt oss nu börja med det första steget, den filosofiska grunden.

Att genomgående använda lokala frivilliga talanger som modeller i sina kampanjer och broschyrer har hjälpt RFSL Rådgivningen Skåne att förankra sina aktiviteter bland frivilliga och inom föreningen.

Kapitel 2

Den filosofiska grunden

För att kunna beskriva hur RFSL Rådgivningen Skåne använder sexualiteten som metod blir det först nödvändigt att beskriva de bakomliggande filosofiska antagandena utifrån den tidigare definitionen av metod, eftersom de påverkar hela vårt förhållningssätt. RFSL Rådgivningen Skånes förebyggande arbete med män som har sex med män sker inom förhållandet mellan individer och det samhälle de lever i. Jag vill därför begränsa mig till de begrepp som är användbara i detta sammanhang. För att kunna ringa in begreppet människosyn har jag använt mig i huvudsak av Yngve Hammerlins och Egil Larsens text *Menneskesyn i teorier om människan* (1999). Texten sammanfattar systematiskt begreppet ”människosyn” utifrån ett sociologiskt, pedagogiskt och psykologiskt perspektiv. Jag har i stort sett utgått från författarnas uppdelning i beskrivningen av begreppet människosyn.

Människosyn

De flesta av oss har nog erfarenheter av att människosynen kan vara pessimistisk eller optimistisk, att den förändras över tid och att den inte behöver vara densamma på arbetet som i hemmet. Människosyn kan alltså förstås som ett samlingsbegrepp innehållande olika komponenter. Det är stor skillnad på att betrakta människonaturen som en del av ett naturvetenskapligt och biologiskt förhållande eller att betrakta människan som ett kulturväsen och en historisk produkt, som förändrar naturen samtidigt som den förändrar sig själv och sina livsbetingelser. Låt oss se på några fler komponenter, oftast som polära begrepp, som tillsammans bildar begreppet människosyn.

• Samhälle eller människa

Hammerlin och Larsen skiljer på två huvudgrupper av teorier som beskriver förhållandet mellan samhället och den enskilda människan. Den ena utgår från ”individen och samhället”, medan den andra utgår från ”individen i samhället och samhället i individen”. Den första huvudgruppen - individ och samhälle - ser människan och samhället som avhängiga av varandra och som helt dominerande för människans utveckling, antingen genom ett ensidigt inifrån bestämmande (individen) eller genom ett ensidigt utifrån bestämmande (samhället). Påverkan sker på samtliga nivåer som samhälls-, klass-, organisations, grupp- och individnivå. Denna syn dominerar psykoanalys och behaviorism.

Den andra huvudgruppen - individen i samhället och samhället i individen - ser människan och samhället i ett inbördes ständigt växelverkande förhållande, där individen och samhället är förbundna med varandra till en integrerad helhet. Individen och samhället är vad de är i kraft av varandra eller med andra ord delarna förstås av varandra och i förhållande till helheten och vice versa. Människan är en dynamisk, social varelse och förstås genom det förhållande som hon/han har till omvärlden i tid och rum. Människan formar samhället men formas samtidigt av samhället. Denna syn ligger till grund för verksamhetsteorin och överensstämmer med RFSL Rådgivningen Skåne som anser att människans handlingar aldrig kan förstås isolerade från den verklighet människan lever i. Vidare betonas att den enskilda människan eller grupper av människor (kollektivet) kan förändra sin sociala kontext.

• **Subjekt eller objekt**

Att uppfatta människan som subjekt är att betrakta människan som en aktivt handlande agent. Att vara subjekt betyder även att individen tillräknas ett eget värde, en förmåga att uppfatta sig själv och att ta ett eget ansvar. Detta utmärker den humanistiska människosynen som betraktar människan som subjekt och sätter henne i centrum, men även poängterar solidariteten mellan människor. Motsatsen är att betrakta människan som objekt och på så vis se henne som passiv och oansvarig. Ett objekt som enbart kan uppfattas av andra och som är föremål för utomstående krafter. Att uppfatta människan som ett objekt som kan och bör formas, utmärker istället den teknokratiska människosynen.

Hur människan uppfattas berör viktiga dimensioner i det förebyggande arbetet som till exempel medansvar, lika värde, integritet, frihet och makt. RFSL Rådgivningen Skåne har en humanistisk hållning och uppfattar människor som lika värda oavsett kön, social position, sexuell identitet, etnisk tillhörighet eller ålder. Ett konkret exempel på hur synen på människan som subjekt styr är att RFSL Rådgivningen Skåne alltid har människor från målgruppen med i förberedelserna, genomförandet och uppföljningen av sina projekt.

• **Frihet eller determinism**

Man kan säga att de två polerna på frihetsskalan är individualism och determinism. En renodlad deterministisk människosyn anser att individen inte kan påverka sitt liv utan allt är förutbestämt av arv, öde eller Gud. Ett renodlat deterministiskt perspektiv hävdar att oberoende av vad människan

Säkrare sex framställs som ett positivt valalternativ samtidigt som man betonar säkrare sex som ett alternativ – om man har sex och inte när man har det.

själv gör så sker det som sker. Å andra sidan att ha en renodlad individualistisk människosyn är att se människan som frigjort från samhällets sociala, kulturella och historiska kontext där hon har möjligheten att göra vad hon vill, ”Människan är sin egen lyckas smed”.

Frihetsbegreppet innehåller inte bara frihet från utan även frihet till, något som man kan uppleva i mer eller mindre grad. Många teorier inbegriper ett visst mått av både determinism och individualism. RFSL Rådgivningen Skåne betraktar människan som en fri varelse med möjligheter att välja, men inom de ramar som den sociala kontexten har satt och sätter för stunden. En syn som även omfattas av verksamhetsteorin. RFSL Rådgivningen Skåne använder i sitt HIV-preventiva arbete ett frihetsbegrepp som tillåter människor att finna sin egen väg i förhållande till sitt livsförlopp och sina livsbetingelser, vilket är en grundläggande beståndsdel i definitionen av förebyggande arbete.

En praktisk konsekvens av denna syn är till exempel att RFSL Rådgivningen Skåne framställer säkrare sex som ett positivt valalternativ samtidigt som man betonar säkrare sex som ett alternativ – *om* man har sex och inte *när* man har det.

• **Mekanisk eller dialektisk**

Hur beskriver vi mänsklig utveckling? Den mekaniska människosynen ser utvecklingen som något tidigare fastlagt, där varje verkan har sin orsak och på nytt blir orsak till ny verkan. Motsatsen till denna syn är det dialektiska synsättet som istället ser människans utveckling som en process, där en händelse (tes) skapar en motreaktion (antites) som är upphov till en helt ny situation (syntes), vilken skiljer sig kvalitativt från det tidigare. Syntesen kan i sin tur bli en ny tes som ger upphov till en antites vilket resulterar i en ny syntes. På så sätt kan även utvecklingen ske i språng och inte bara som ett kontinuerligt flöde. RFSL Rådgivningen Skånes arbete vilar på en dialektisk grund för människors utveckling.

• **Idealism eller materialism**

Om vi har en idealistisk människosyn ser vi människan i filosofisk mening som en andlig varelse, det vill säga att föreställningar och idéer är det enda verkliga och sanna. Den renodlade materialistiska hållningen menar tvärtom att människan är enbart en fysiologisk och biologisk varelse. Vi kan utkristallisera begreppen ytterligare genom att kombinera dem med föregående begreppspär. Idealism kan delas upp i en mekanisk-idealistisk och en dialektisk-idealistisk variant, där det mekanisk-idealistiska perspek-

tivet uppfattar människan som styrd inifrån av inneboende program till exempel medfödda, som instinkter, egenskaper och behov. Människan är som hon är från födelsen, ond eller god. Medan den dialektisk-idealistiska människosynen ser att människan kan påverkas utifrån, men det är endast människans inre som kan förändras.

Likaledes kan materialism delas upp i en mekanisk-materialistisk och en dialektisk-materialistisk människosyn. Det mekanisk-materialistiska perspektivet ser människan som en produkt av omgivningen som kan "dresseras", i likhet med behavioristiska teorier. Den dialektisk-materialistiska människosynen betraktar människan som ett handlande och ett skapande subjekt. Människan har förmågan att producera, reproducera och förändra sina livsbetingelser. RFSL Rådgivningen Skåne verkar utifrån att den yttre världen existerar oberoende av våra föreställningar om den. I den ömsesidiga relationen som finns mellan människan och omvärlden påverkar individens handlingar både omgivningen och sig själv. RFSL Rådgivningen Skåne ligger därför nära en dialektisk-materialistisk människosyn i sitt arbete, vilket är en förutsättning för att kunna använda verksamhetsteorin som ram för sin metod.

En praktisk konsekvens av denna syn är, enligt personalen, att det nuvarande samhällets normer är i fas med de som är födda kring 1950-talet. För att nå ungdomar som är bärare av det framväxande samhället är det därför nödvändigt att arbeta med yngre människor som omfattas av dessa nyare normer i till exempel den uppsökande verksamheten.

• **Historisk eller ahistorisk**

Något som hör ihop med den dialektisk-materialistiska människosynen, men behöver poängteras för sig själv, är människans förhållande till historien. Vi kan göra skillnad på de teorier som uppfattar människan som präglad av de historiska och samhälleliga sammanhangen. En verklighet som är skapad av människor men som tvingar oss att förhålla oss till den genom de lagar, normer, sedvänjor och moraliska direktiv som den är uppbyggd av. De teorier som inte tar den ekonomiska, materiella och kulturella verkligheten i förståelsen av människor säger man istället har en ahistorisk uppfattning. RFSL Rådgivningen Skånes människosyn har en väl förankrad historisk ådra utan att för den skull vara rigid, vilket vi kommer till senare.

När vi framöver betraktar människans utveckling kommer den att beskrivas som ett dialektiskt förlopp. Människors utveckling som art som tes (fylogenes). Människors utveckling av historiska och kulturella erfarenheter som ärvs från tidigare generationer, men inte överförs vid födelsen från far till son (sociogenes) som antites. Syntesen blir den enskilda människans personlighetsutveckling (ontogenes). Ett synsätt som både RFSL Rådgivningen Skåne och verksamhetsteorien omfattar. Efter denna filosofiska bakgrund är det dags att ta itu med den teoretiska grunden.

Kapitel 3

Den teoretiska grunden

Jeffrey Weeks, känd engelsk sociolog, som forskar kring homosexualitet menar att "... it is only possible to understand the social significance of homosexual behavior, both in terms of social response and in terms of individual identity, in its exact historical context" (1997:42). För att täcka in detta bredare spektrum har jag valt verksamhetsteorin eller kulturhistoriska skolan som den också kallas. Verksamhetsteorin försöker se sammanhanget mellan den enskilda människan, gruppen, samhället och den materiella verkligheten människan lever i, utan att lägga tonvikten på någon speciell del av dessa. En teori som inte reducerar människan enbart till en biologisk varelse lösriven från sitt sammanhang eller betraktar individen enbart utifrån en psykologisk vinkel eller inte heller reducerar allt till samhällsmässiga orsaker.

Verksamhetsteori

Verksamhetsteorin har fått stor betydelse internationellt inom disciplinerna pedagogik, filosofi och psykologi, där teorin i de anglosaxiska länderna kallas för "Activity Theory" och i de germanska länderna för "Tätigkeitstheorie". För beskrivning av verksamhetsteorin har jag än en gång använt mig av Yngve Hammerlins och Egil Lasens text *Menneskesyn i teorier om mennesket* (1999) samt Anders Minkens text *Alvorlig moro* (1998). Vi har i det föregående kapitlet visat att RFSL Rådgivningen Skånes människosyn stämmer väl överens med de antaganden som utgör verksamhetsteorins grund.

En central utgångspunkt i förståelsen av verksamhetsteorin är föreställningen om världen såsom varande i ständig rörelse, förändring och utveckling genom en dialektisk process, i enlighet med Hegels tänkande. Det är alltså som processer människan och världen existerar över tid. En process som i sig själv även är föremål för förändring genom ett långsammare eller snabbare tempo. En annan viktig utgångspunkt har sina rötter i Marx teori om att människan är ett verksamt väsende som genom arbete (handlingar) både förändrar världen liksom sig själv. Begreppet verksamhet brukas i teorin utifrån Marx användning av verksamhet som en pågående handling, bestående av växelverkan mellan planering, handling och utvärdering av resultaten. Denna verksamhet menar Vygotskij (1978) i sin text *Mind in Society, The Development of Higher Psychological Processes*, företas i det

öppna område som finns mellan människans medvetande och hennes omvärld. Därför införde han begreppet *zon* för detta. Verksamhetsteorin ser människans verksamhet och handlingar, som länken mellan den inre psykologiska verkligheten och människans omvärld. Utan verksamhet sker ingen förbindelse. (Se figur 2, sidan 25).

Det är också genom individens eller kollektivets verksamhet som världen och människan formas. De verktyg som människan använder är av både fysisk-teknisk art likväl som av psykisk-mental art, nämligen av språk och symboler. Språket är det medel genom vilket vi människor socialiseras, hävdar Vygotskij. "The history of the process of *the internalization of social speech* is also the history of the socialization of children's practical intellect" (Vygotsky 1978:27). Vår kulturella utveckling uppenbaras tvåfaldigt "first, on the social level, and later, on the individual level; first, *between* people (*interpsychological*), and then *inside* the child (*intrapsychological*)" (ibid. s. 57). Vygotskij menar att vid ett tidigt utvecklingsstadium åtföljs talet av handling, för att i ett senare mer mognare stadium föregå handlingar.

Människans tal föregår alltså människans handlande. Det vill säga ju större repertoar av inre tal människan internaliserat ju fler handlingsalternativ har hon. "Now speech guides, determines, and dominates the course of action; the planning function of speech comes into being in addition to the already existing function of language to reflect the external world" (ibid. s. 28). Samtidigt knyts ett emotionellt samband till verkligheten under inläringen och på så sätt "framstår nämligen två faktorer – den intellektuella och den emotionella – som lika oundgängliga för skapelseakten" (Vygotskij 1998:26). Språket underlättar inte bara för oss att kontrollera vår omgivning utan det kontrollerar även våra egna handlingar. Språkets betydelse är på många sätt avgörande när det gäller att använda sexualiteten som metod, till exempel för att skapa ett styrande begrepp som "komikondom".

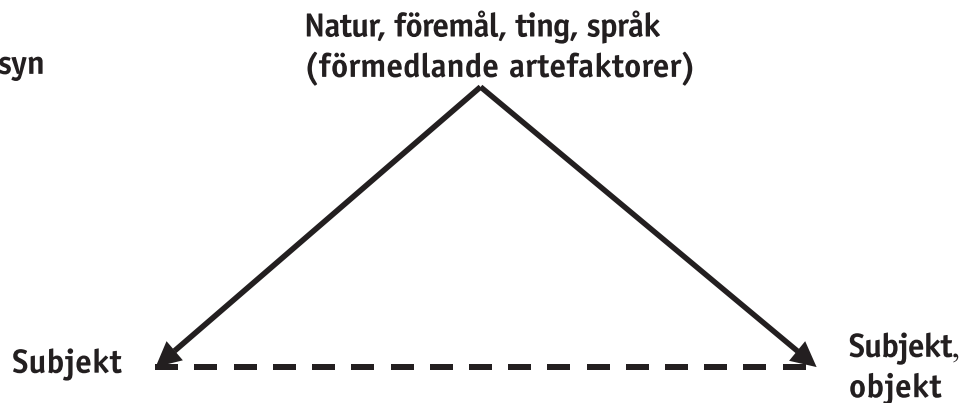
Verksamhetsteorin avvisar att människans handlingar är resultat av medfödda drifter eller behov. Istället menar verksamhetsteorin att vi ska uppfatta människa utifrån tre nivåer som ständigt står i förbindelse med varandra. På den första grundläggande nivån betraktar vi människan som länkad med naturen, där människan uppfattas som en organism. Denna nivå kallas organism-omvärldsrelation. På nästa nivå uppfattas människan som ett handlande och tänkande subjekt, där hon deltar i den verksamhet som förändrar och förklarar världen. Subjekt-subjekt-förhållande känne-

tecknar denna nivå. Den tredje nivån utmärks av det inre förhållande mellan personligheten och samhället. Det är genom människans verksamhet på nivå två som personligheten på tredje nivån knyts ihop med omvärlden på första nivån, i en ömsesidig relation som påverkar och påverkas av varandra.

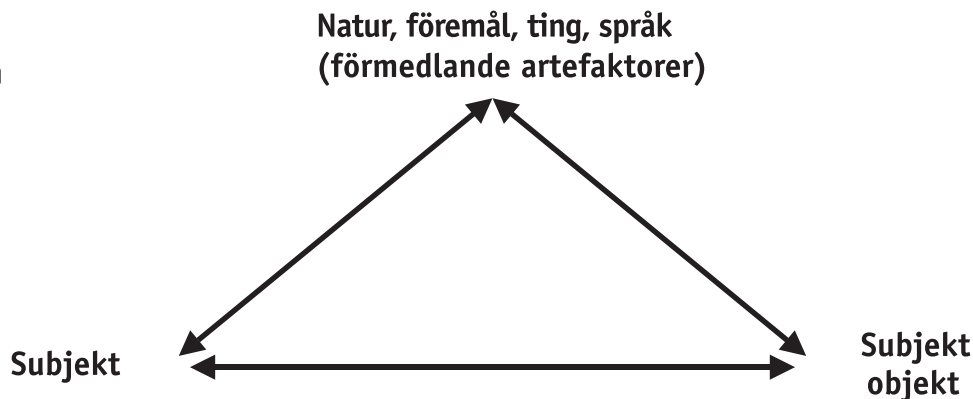
Enligt WHO:s definition av sexualitet är den en integrerad del av varje människas personlighet. Vad är då en personlighet? Verksamhetsteorin ser personligheten som en produkt av den kulturella, sociala och historiska kontexten samtidigt som personligheten producerar densamma. "Personligheten skal forstås som helheden i det menneskelige individs unikke aktivitets-, handlings- og virksomhedsforhold til sin naturlige og sociale

Figur 2. Vygotskij's modell av förmedlad handling (A) och den allmänna uppfattningen (B).

A.
Vygotskij's syn

B.
Allmän syn

omverden” (Enerstvedt 1982:75). Det är i växelverkan mellan den enskilda personen (subjektet), gruppen och samhället som människan utvecklas både förståndsmässigt och känslomässigt. I ljuset av denna växelverkan är det också som människan och hennes sexualitet ska förstås. Något som andra forskare också är inne på. ”Sexualiteten (fungerar) som en formbar egenskap hos jaget, en viktig förbindelselänk mellan kropp, jag-identitet och sociala normer” (Giddens 1992). ”Vi kan uttrycka det så att varhelst två människor är sexuellt tillsammans är samhället med som tredje part” (Helmius 1997).

Verksamhetsteorin menar att människor involveras i varandras liv genom produktion och konsumtion. Man kan säga som K. E. Løgstrup att ”den enes liv er forviklet med den andens” (Løgstrup 1997:20). Föremål och ting som människor använder och har ett förhållande till är skapta av andra och får på så sätt ett individuellt och kollektivt bruksvärde, betydelse och mening. Människor producerar och konsumerar även sexualitet vilket ger sexualiteten ett individuellt och kollektivt bruksvärde, betydelse och mening. Vygotskij menar att dessa produkter som människor skapar (artefaktorer) tillsammans med språket hör till vad han kallar betydelsevärlden. På så sätt kan man säga att den materiella sidan alltid har en social dimension. Den enskilda människan utvecklar även sin personlighet genom bruk av föremål och ting och hur hon förhåller sig till dessa. Men var sker då denna personlighetsutveckling?

Verksamhetsteorin betonar att personlighetsutvecklingen och formandet av personligheten sker på olika verksamhetsarenor, såsom familj, kamratgrupp, skola, arbete, fritid, kultur, nöjen osv. De olika arenorna har olika betydelse för den enskilda människan. De varierar även i betydelse under olika livssituationer och utvecklingsfaser i människans liv. Verksamhetsteorin gör vidare skillnad på nödvändiga och fria verksamheter. De nödvändiga verksamheterna är till för att producera vårt livsuppehålle medan de senare är verksamheter med ett mål i sig själv. Sexualiteten kan även räknas till de fria verksamheterna. Den dominerande verksamheten för den enskilde personen behöver inte vara den mest tidskrävande eller nödvändiga, utan istället en verksamhet som betyder mest för människan under den tiden och i det sammanhanget.

Genom att använda ovanstående begrepp ”verksamhet” blir sexualitetens uttrycksformer mer flytande och lättare att förstå än den tidigare uppdelningen i koordinatsystemet med skillnad på sexuell identitet

och sexuella handlingar - se figur 3. Jag tycker även att begreppet män som har sex med män blir tydligare.

”Det er helheden af alle virksomheder, som er arenaen for den enkeltes udvikling og personlighedsdannelse” (Hammerlin & Larsen 1999:219). En personlighetsudveckling som fortsætter hela livet. Där vi kan säga att personligheten är ”summen af det menneskelige individs forskellige handlings-, virksomheds- og aktivitetsforhold” (ibid. s. 228). Vi kan lätt se att sexualiteten från tid till annan kan vara den mest dominerande verksamheten i en människas liv, men också att vi måste använda just denna verksamhetsarena för att påverka en människas personlighet.

Verksamheterna i en människas liv är aldrig utan mål och mening. Bakom verksamheterna ligger behov och motiv som styr verksamheten mot mer eller mindre medvetna mål. Behov definieras som ett föränderligt tillstånd hos den enskilda människan såväl som hos kollektivet. Verksamhetsteorin särskiljer mellan biologiska och kulturrelativa behov. De behov som människan har som biologisk varelse kallas vitala överlevnadsbehov, som hunger, törst med mera. En del av de behov som har en biologisk förankring förändras under livet, som till exempel sexuella behov. Kulturrelativt utvecklade behov kallas de behov som är mer renodlat knutna till det liv människan levt och lever. Alltså sammanlänkade med de verksamheter människan deltagit eller deltar i, avhängiga av tid och rum. Det är alltså de kulturrelativa behoven som måste nås för att till exempel användningen av kondom ska upplevas som en del av den sexuella verksamheten. För vidare information om behov och motiv hänvisas till Pär Nygren utförligare text (1999).

Verksamhetsteorin kallar de föremål och ting som människan använder för att tillfredsställa sina behov med för behovsobjekt. Ett behovsobjekt kan vara en människa, ett ting eller till och med ett fantasiobjekt. Människan använder nästan undantagslöst behovsobjekt som hon har positiva erfarenheter av och undviker de objekt som knyter an till negativa erfarenheter. När en människa är ett behovsobjekt för en annan människa så blir inte den människan ett objekt, utan det betraktas i verksamhetsteorin som ett subjekt-subjekt-förhållande för bägge parter. RFSL Rådgivningen Skånes HIV-preventiva arbete försöker till exempel få kondom till att bli ett sådant behovsobjekt.

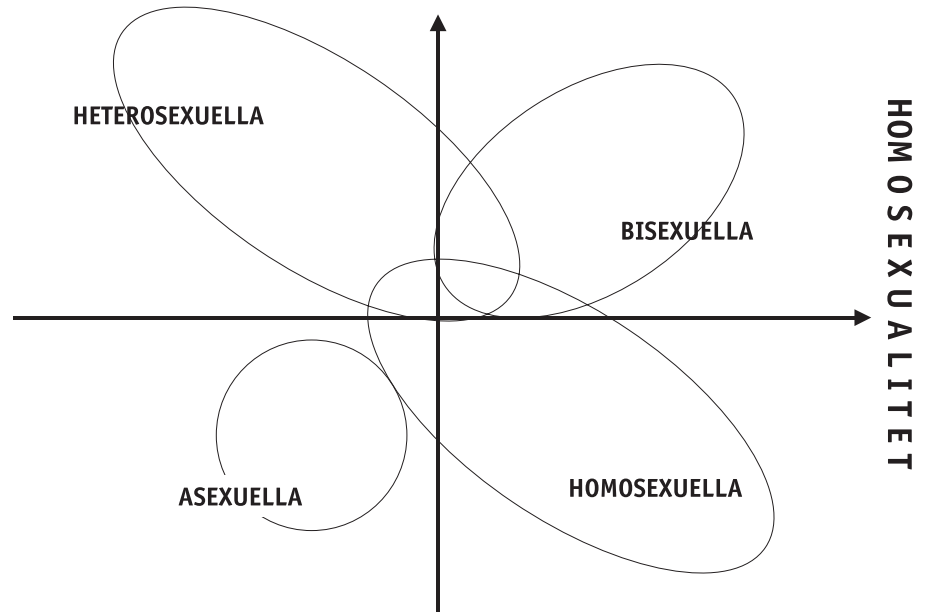
När det gäller sexualobjekt menar Pär Nygren (1999) att vårt behov av särskilda och konkreta sexualobjekt är kulturellt och samhälleligt bestämda

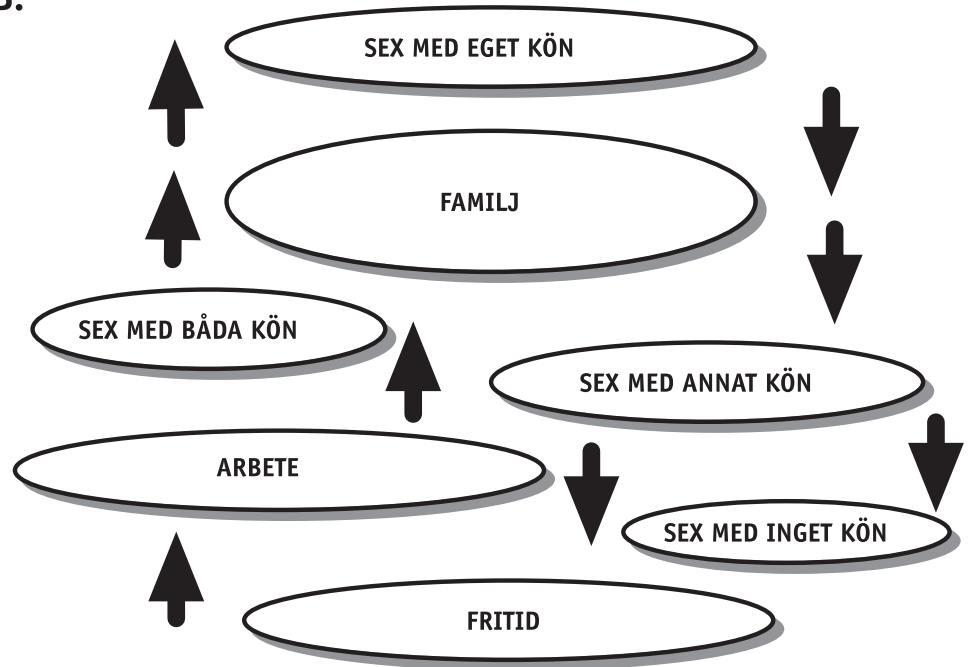
RFSL Rådgivningen Skånes hivpreventiva arbete vill till exempel få kondom att bli ett behovsobjekt.

A.

HETEROSEXUALITET

B.

Figur 3.

A. Traditionell placering av de sexuella uttrycksformerna, identitet och handling i ett koordinatsystem, som visar att de inte behöver utesluta varandra. Källa Petterson & Sved 1992.

B. Sexualitet placerade i verksamhetsfält bland några andra visar att verksamhetsfälten är i ständig rörelse, men inte alltid dominerande eller störst.

enligt verksamhetsteorin. Vårt sexuella behov är mer än ett "äkta" biologiskt behov och detta behov för "något" varierar från person till person, avhängigt den enskilda personens utveckling.

"På videnskabeligt grundlag kan man ikke gå ud fra, at der fra fødslen findes seksuelle behov for specielle objekter. Behovene udvikles i og igennem den menneskelige virkdomhedsproces. Den måde, hvorpå tilfredsstillelsen af de seksuelle behov finder sted, bliver derfor også bestemt af de samfundsmæssige og kulturelle forhold, som individet lever i." (Nygren 1999:96)

Bakom människors handlingar finns motiv och handlingarnas motiv är därför verksamhetens mening. Eftersom verksamheter är processer som ständigt förändras så skapas det därför nya behov och motiv för våra handlingar. På så sätt formas människan under hela livet. Den enskilda människans handlingar kan vara mer eller mindre målinriktade dessutom kan uppfyllandet av målet bero på många faktorer utanför individen själv. Några gör skillnad på för-att-motiv, som söker uppnå något i framtiden och därför-att-motiv, som baserar sig på människans tidigare erfarenheter. I vårt sammanhang kan vi se en stor skillnad om vi motivationsmässigt använder kondom för att uppnå ett hälsosamt liv eller om vi gör det därför att partnern gör det. Vid byte av partner kanske det inte längre är lika självklart.

Det är viktigt att påpeka att i verksamhetsteorin är de kognitiva processerna knutna till de emotionella. "Menneskets emotioner opstår, formes og udtrykkes i virksomheden" (Hammerlin & Larsen 1999:224). Handlingar och känslor har ett inre intimt förhållande till varandra. När människan handlar i sin verksamhetsarena för att uppnå behovstillfredsställelse utvecklas känslan samtidigt. Både under handlingen och efteråt värderas behovsobjektet i förhållande till om människan erhöll en positiv känsla eller ej av denna aktivitet. "For det enkelte menneske får det aktuelle objekt en bestemt følelsesmæssig ladning" (Nygren 1995:145). Dessa känslor kan vara knutna till vissa situationer eller handlingar, som till exempel glädje och sorg. Känslorna kan även vara knutna till uppförande och sedvänja i den aktuella kulturen. Att arbeta med känslor tillsammans med det kognitiva är nödvändigt i det HIV-preventiva arbetet.

Vygotskij menar att fantasin är en central verksamhet för människan när hon ska gestalta och tolka erfarenheter och känslor. Reproduktion och

kreativitet hänger samman, där den enskilda människan lever i spänningsfältet mellan såväl omgivningens krav och möjligheter som den enskildes kompetens/kapacitet. Ett spänningsfält som även Mihaly Csikszentmihalyi (1999) beskriver i sin text *Flow. Den optimala upplevelsens psykologi*. Csikszentmihalyi menar att flowupplevelsen som ökar medvetandets komplexitet erhålls när människan, under sin verksamhets utvecklingsprocess, upplever balans mellan sina egna färdigheter och de utmaningar som ställs på henne.

För att tydliggöra vissa resonemang har jag valt att beslysa två av verksamhetsteorins centrala begrepp under egna rubriker, nämligen den proximala utvecklingszonen och fantasin - innan vi ser på hur inlärning och förändring sker.

• Den proximala utvecklingszonen

Vygotskij (1978) menar att det avstånd mellan en verksamhet – inom ett bestämt område – som en människa kan utföra utan någon annans hjälp och den verksamhet – inom samma område – som man kan utföra med hjälp av andra som redan behärskar verksamheten utgörs av den proximala utvecklingszonen. Denna närmsta zon för människors utveckling innehåller potentiella möjligheter till inlärning. Vi betraktar den proximala utvecklingszonen som en enskild utvecklingsfas i en enskild människas liv, en mikrogenes. På så sätt består en människan livsförlopp, ontogenes, av en rad mikrogeneser. Genom att koncentrera sig på inlärning i den proximala utvecklingszonen möjliggörs utveckling och förändring hos den enskilda människan.

Christer Stensmo har i sin text *Pedagogisk filosofi* (1994) gjort ett sammandrag av hur den proximala utvecklingszonen kan tillämpas praktiskt. Först bestämmer man zonens nedre gräns – genom att möta individen där hon är inom det aktuella området. Nästa steg är att bestämma zonens övre gräns – målsättningen, vad som ska behäskas med hjälp av andra som redan behärskar verksamheten. Tredje steget är när människan efter instruktioner presterar aktiviteten, den mellanmänniskliga eller interpsykiska fasen. I fjärde steget reflekterar människan över sina framsteg vilket utgör den intrapsykiska fasen och som leder över till det femte steget att aktiviteten internaliseras och på så sätt blir en integrerad del av människans verksamhetsrepertoar. Sista steget är utvärderingen som görs av måluppfyllandet, vilket samtidigt blir den nya nedre gränsen för en ny

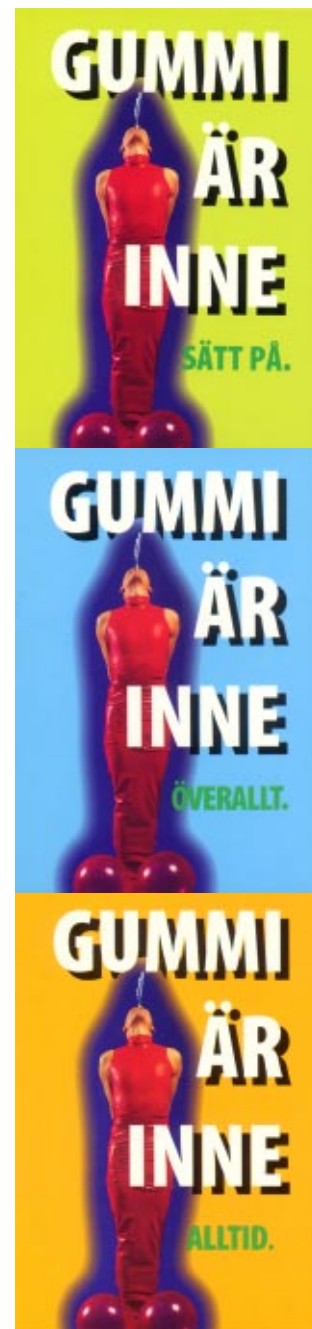
proximal utvecklingszon. Detta är ett arbetssätt som återkommer i RFSL Rådgivningen Skånes förebyggande arbete, till exempel vid utbildning av uppsökarna.

• Fantasins betydelse

Användandet av mental kreativitet eller fantasi kännetecknar RFSL Rådgivningen Skånes HIV-preventiva arbete. Vad är då fantasi? Vygotskij menar att vi kan särskilja två grundläggande typer av handlingar, nämligen de återskapande och de nyskapande. De återskapande eller reproducerande handlingarna kännetecknas av att vi kommer ihåg och upprepar tidigare handlingsmönster. En kapacitet som främjar människans anpassning till sin omvärld. De nyskapande, kreativa eller kombinatoriska handlingarna är de som förändrar människans nutid och skapar hennes framtid. Vygotskij menar vidare att det är fantasin som är möjligheten till detta. Inte barnets fantasi utan den mogna, komplexa fantasi vars material är byggd på "rikenheten och mångfalden i människans tidigare erfarenheter" (Vygotskij 1998:19). Vi ser här vikten av att använda den kreativa fantasin i det HIV-preventiva arbetet, dels för den egna personalgruppen och dels för målgruppen man arbetar med.

Fantasin fyller en viktig funktion för människans handlande och utveckling genom att den blir det medel som vidgar människans erfarenheter genom att hon kan föreställa sig saker hon inte sett eller hört. Människan är "inte begränsad av sina egna erfarenheters trånga sfär och snäva gränser, utan kan gå långt utöver dem och med fantasins hjälp tillägna sig en annan historisk eller social erfarenhet" (ibid. s. 22). Vidare finns det ett emotionellt samband mellan verkligheten och fantasins aktiviteter. Föreställningar som resulterar i liknande känslor kommer att associeras med varandra och på så sätt ställs bilder "samman med varandra inte för att de tidigare förekommit tillsammans, och inte för att vi uppfattar ett likhetsförhållande mellan dem, utan för att de har en gemensam affektiv ton" (ibid. s. 23).

Skapandet sker som ett resultat av en födelseakt av fantasin genom en process i fem steg. Först genom dissociationer där människan styckar upp komplicerade helheter i en mängd varseblivna intryck. Nästa steg är den förändringsprocess varvid de enskilda elementen förstoras eller förminskas. Tredje steget är associationer som förenar de tidigare raserade och förändrade elementen till nya samband. Det fjärde momentet är att kombinera

dess enskilda bilder, föra in dem i nya system och skapa nya sammansatta bilder. Sist kristalliseras denna inre aktivitet i yttre bilder och gestaltas i handlingar. Slutligen, säger Vygotskij beskrivande om resultatet "Efter att slutligen ha tagit gestalt återvänder de till verkligheten, men denna gång som en ny och aktiv kraft, som förändrar denna verklighet. Så sluts den kreativa aktivitetens cirkel" (ibid. s. 26). Vi ska beskriva lite längre fram ett utmärkt exempel på denna process, nämligen RFSL Rådgivningen Skånes uppläggning av sin Internetsida.

Inlärnin

Hur sker då inlärnin? Vi får närma oss fenomenet inlärnin med vetenskap om dess tillhörande problem som kontroll, styrning, tvång, egen kontroll och ansvar. Gregory Bateson har i *Steps to an ecology of mind* (1985) försökt beskriva kommunikation mer som en metateori än en metod om hur själva inlärnin går till - ett sätt hur vi formar vår personlighet där inlärnin handlar om fundamentala premisser som senare styr våra liv. Inlärnin är inte bara ett fenomen utan många slags fenomen och dessa fenomen är ordnade i hierarkiska nivåer. Jag tror det är viktigt att knyta an till verksamhetsteorins resonemang kring omvärld, verksamhet och personlighet när vi fördjupar oss i ämnet.

Bent Ølgaard (1984) menar att Gregory Bateson talar om inlärnin av första, andra och tredje graden. Första nivån, som är den mest grundläggande, handlar om att lära sig tekniker, ibland enkla tekniker men vi måste alla som människor lära oss dessa. Första gradens inlärnin sker alltid i en kontext, det vill säga i ett speciellt sammanhang, en miljö och en omvärld. Det är den mentala kontexten, det vill säga det psykologiska klimatet, den psykologiska ramen, den mentala stämningen eller atmosfären som är det avgörande för inlärnin. Vi kan lätt se likheter med verksamhetsteoriens betoning av emotionella processerna tillsammans med de kognitiva.

På nivå två, som är meta i förhållande till nivå ett, behärskar vi tekniken men vi har också lärt oss något annat, nämligen att sätta ett pris på tekniken genom att älska det, så mycket att det är obehagligt att vara utan den. Att lära sig teknik på nivå två är något helt annat än att lära sig det på nivå ett. På nivå två ska vi lära "lärandet", lära de regler som gäller för att använda den tekniken eller inte och den regelmässighet som gäller för detta. På nivå två lär vi oss till exempel innebörden av "arbetsglädje" i förhållande till arbete.

Bateson menar att nivå tre handlar om att den enskilde individen *själv* skall kunna klara av dessa saker utan att hela tiden bli styrd, kontrollerad och hjälpt härtill av andra. På denna nivå sammanflätas gemensamma värden som till exempel "mogenhet". Inläring av tredje nivån handlar om kategorier av det som är inlärt på andra nivån - vilken kategori vi ska välja och vilken vi ska ställa den emot i de olika situationerna. På denna nivå finns kategorier som jag, samhälle, personlighet, sexualitet och ansvar. Att ta ansvar för sitt liv och sina handlingar har att göra med identitetsbegreppet eller personlighetsbegreppet och därmed det som kallas självaktning och självtillit. Lärandet på nivå tre kännetecknas av det som styr våra tankar – inte vad vi tänker – utan *hur* vi tänker och handlar.

För att göra det mer förståeligt kan vi jämföra resonemanget med bilkörning. På nivå ett lär vi oss köra bil, på nivå två tycker vi om att köra bil och vet när vi ska köra och inte köra. Inläringen sker *i ett personligt förhållande* till det som lärs, med Batesons ord: "man blir den ene av en ny relation" (Bateson 1985:275 egen översättning). På nivå tre däremot får vi istället en bilistkaraktär eller bilistlivsåskådning i ett förhållande till bilen, trafikreglerna, strafflagen, polisen och samhället. Inläring av tredje graden handlar mycket om de fundamentala förväntningar vi har till livet eller de mycket fundamentala premisser som leder och styr våra handlingar, till exempel att "en högre instans har det sista ansvaret för mitt liv" eller "jag har det sista och slutgiltiga ansvaret för mitt liv". Därför är inläring på nivå tre oerhört svårt. Trots detta menar Bateson att mycket av vad människan gör är inlärt och kan läras. Genast ser vi att förändringar av människors sexualvanor i det HIV-preventiva arbetet rör sig om komplexa processer, som även vidrör fundamentala livshållningar hos människor.

Bateson slår alltså fast tre saker. För det första att all inläring sker i en kontext som har vissa kännetecken. För det andra att inläring av första graden är strukturerad på ett bestämt sätt och att denna strukturerande kontext sker innanför en vidare kontext, metakontext. Denna sekvens sker i en öppen och oändlig rad. För det tredje att det som sker innanför den snävare kontexten påverkas av den vidare kontexten. Det kan vara konflikt eller överensstämmelse mellan de olika kontexterna. Batesons resonemang visar med tydlighet på det faktum att om vi vill förändra människor, till att till exempel använda kondom, måste vi även nå den bakomliggande kontexten, vi måste påverka normerna för *hur* vi handlar.

På tredje nivån erhåller vi fundamentala premisser, som vi lärt oss utan att vi vet om det och därför utan att vi viljemässigt kan gripa tag i dem. Dessa styr inte så mycket av vad vi tänker och gör utan på vilket sätt vi tänker och handlar. De är till på köpet självförstärkande i den mening att de inte upplevs som något som kan motsägas av livets så kallade hårda skola. Känslan av sammanhang, KASAM, är kanske ett begrepp som befinner sig på Batesons nivå tre, den nivå som styr vårt handlande genom grundläggande hållningar. Knyter vi istället an till verksamhetsteorin kan vi uttrycka det, som Pär Nygren, på följande sätt:

”Motiverne er i vor psyke ordnet i en slags hierarki. Den hierarkiske organisering indebærer, at visse motiver bliver aktiveret oftere end andre i vore daglige virksomheder. De har altså en slags ”fortrin” i forhold til motiver længere nede i hierarkiet. Disse motiver fungerer ikke alene som en drivkraft i vore daglige handlinger. De fungerer snarere som almene rammer, inden for hvilke nogle virksomheder har større sandsynlighed for at blive stimuleret end andre. Når et bestemt motiv er aktiveret, angiver dette motiv retningen for vor virksomhed.” (Nygren 1999:109)

På så sätt ser vi att enbart kunskap om kondomanvändning och teknik inte skapar säkrare sex. Att vi ”älskar” kondomanvändning och undviker sex utan kondom är inte grunden för en säkrare sexidentitet, om vi inte tidigare erhållit en grundläggande livshållning som sammanfaller med personligt ansvar. Då blir säkrare sex en del av vårt liv. Om inte måste vår förändring först ske av de fundamentala premisserna. Detta sker inte genom att börja om från nivå ett utan genom intervention på nivå två för att skapa nya kategorier som sedan utgör grunden för inläring på nivå tre, det som styr vårt handlande. Vi ser här igen likheter med verksamhetsteorin som menar att vi kan påverka människans personlighet endast genom förändringar i hennes verksamhet.

Resonemanget väcker frågan om det kan vara så att fantasin är den nyckel som gör att vi kan uppnå en förändring av tredje graden? Var kommer de materiella objekten som till exempel kondomer in i bilden? Kan konceptet gåvan i detta sammanhang ge oss en ledtråd?

Tillhandahållande av material

I det flesta fall av HIV-prevention tillhandahålls eller utdelas kondomer samt övrigt informationsmaterial. Låt oss ett tag betrakta detta givande som

gåva och bortse från gåvan som enbart maktmedel eller allmosa. Marcel Mauss menar i sin text *Gåvan* att vi trots vår industriella och kommersiella utveckling i väst har kvarlevande urgamla principer som styr vår moraluppfattning. Mauss beskriver gåvan som ett kulturfenomen som har vissa regler, vilka han kallar gåvans normer, nämligen plikten att ge gåvor, ta emot gåvor och att slutligen ge gengåvor. Vidare uttrycker han följande: "Gåvor, som i teorin är frivilliga, spontana och osjälviska men som i själva verket är påtvingade och i högsta grad själviska" (Mauss 1997:17). Den som tar emot gåvan tar också emot givarens kultur och den som gåvan betyder mest för får också lägst status.

Att ge en kondom till en annan person blir enligt ovan inte bara ett överlämnande av kondomen utan även ett överlämnande av budskapet eller kulturen säkrare sex. Gåvan kan dessutom ges utan att kränka den andres status. Mottagaren är tvungen att ge något igen, i detta fall använda kondomen för säkrare sex. Mauss uttrycker det som att "Tvånget att ge värdiga gengåvor är imperativt" (ibid. s. 60).

En utvikning som verkar ha relevans här är Mauss beskrivning av "vaygua", ett slags snäckarmband, som bland annat används av invånarna på Trobrianderna. Dessa föremål upphörde aldrig att cirkulera och gavs bort endast under förutsättning att vayguan skulle användas för en tredje persons vägnar. Det är lätt att se likheten med att överlämna en kondom för att den ska användas för den tredje personens liv och lycka genom att inte bli smittad av HIV.

Mauss har ytterligare en punkt som är relevant i vårt sammanhang, nämligen att de personer som deltar i gåvotransaktionen utgör sociala enheter, klaner, stammar och familjer, vilka han kallar "de totala prestationernas system" (ibid. s. 19). Gåvor lämnas oftast mellan liknande system. När en kondom överlämnas till gruppen män som har sex med män, så kan det både ske från systemet *män som har sex med män* eller från systemet *män som har sex med kvinnor*. Här inställer sig frågan: Är människan mer benägen att ge en gengåva till en grupp de känner sig delaktiga i, än till en social grupp som förtrycker dem? Jag utgår här ifrån den vedertagna uppfattningen om att de homosexuella upplever sig förtryckta i de flesta samhällen.

Låt oss med dessa teoretiska begrepp gå över till den konkreta verkligheten för att se hur RFSL Rådgivningen Skåne tillämpar sexualiteten som metod.

Ytterligare exempel på hur budskapet om säkrare sex och kondomanvändande förpackas med nya kreativa grepp.

Kapitel 4

Det HIV-preventiva arbetet

Lägligt för undersökningen genomförde RFSL Rådgivningen Skåne en sommarkampanj, med namnet komikondom.com under perioden maj till september 1999. Denna kampanj har, tillsammans med ordinarie arbete som bedrevs under samma tid, valts som utgångspunkt för att konkretisera metoden. Två saker är värda att notera. Under sommaren dominerades RFSL Rådgivningen Skånes arbete av kampanjen och att jag har valt ut passande delar av arbetet som illustration. Först något kort om personalgruppen.

Personalgruppen

Det bör påpekas att personalen på RFSL Rådgivningen Skåne är skild från personalen på föreningen RFSL Malmö. RFSL Rådgivningen Skåne är en självständig juridisk person med egen budget som leds av en styrgrupp vilken väljs av RFSL Malmös årsmöte. Man kan med andra ord säga att föreningen RFSL Malmö står för det sexualpolitiska arbetet medan RFSL Rådgivningen Skåne står för det HIV-preventiva arbetet. Även om sexualpolitiskt arbetet och HIV-prevention ibland är involverade i varandra. Personalen består av fyra fasta heltidstjänster; Niklas Eriksson, kurator, Thomas Johansson, kurator, Anita Kettunen, informationssamordnare, och Tore Runnerstam, projektsamordnare. Under undersökningsperioden fanns även en tillfällig projektledartjänst, vilken innehades av Lotta Nordstedt.

Personalen kännetecknas av att de gjort allt arbete ifrån grunden. De har varit uppsökare, klistrat upp lappar med HIV-preventivt budskap, delat ut kondomer och trampat upp de första stigarna i Malmö med omnejd. Denna erfarenhet har gett dem en bättre bild av hur verkligheten ser ut och förmågan att se möjligheter istället för problem. Resultatet är, som de uppger, att de omsätter intuitivt bra saker och prioriterar korta beslutsvägar. Ser vi dessa aktiviteter i ljuset av Vygotskij så är denna erfarenhet en av nödvändiga erfarenheter för att bli kreativ inom det HIV-preventiva område. "Fantasins skapande aktivitet är direkt avhängig rikedom och mångfalden i människans tidigare erfarenheter, eftersom dessa utgör det material som fantasikonstruktionerna byggs av" (Vygotskij 1998:19).

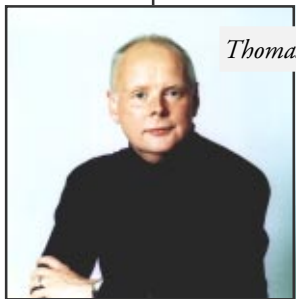
Ett annat karakteristiskt drag hos personalen är den gemensamma

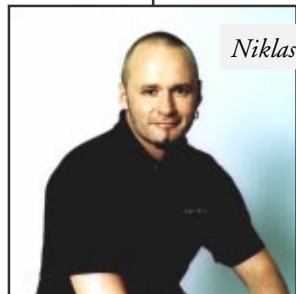
Anita Kettunen

Tore Runnerstam

Thomas Johansson

Niklas Eriksson

grundläggande sexualsynen. Dels har den utgjort den plattform på vilket det dynamiska tänkandet tagit plats och inte lett till personalkonflikter vid olik tänkande. Dels har den fungerat som riktmärke för en sund gemensam utveckling. Personalen har vågat teoretisera egna erfarenheter och vågat prova generaliseringar av dessa teorier i praktiken för speciella målgrupper. Personalen använder sin breda repertoar för att producera ny kunskap, istället för att enbart reproducera. Vi kan se att personalen använder sig av den proximala utvecklingszonen i sitt eget kreativa arbete, så att varje mål vid måluppfyllelsen blir en ny början för nästa proximala utvecklingszon.

Personalen utmärks vidare av en sexuell nyfikenhet, öppenhet och respekt för mångfald. Respekten för mångfald har de erhållit genom att de blivit tvingade att ta ställning till sin egen sexualitet då de "vandrat med olika grupper". Denna kunskap av att ha sett och hört ett brett spektrum av sexuella beteenden gör att "förutsägbar sex" mister sin betydelse. En annan sida av denna kunskap är att de har förmåga att bekräfta människors sexualitet och att möta mäns sexualitet i praktiken. Ytterligare en aspekt bör nämnas, nämligen att erfarenheten av att ha "vandrat med olika grupper" möjliggör upplevelsen av de skilda normer som styr dessa sexuella handlingar. Personalen tar ingenting som självklart. En hållning som underlättas av personalens dialektisk-materialistiska och humanistiska människosyn.

En anledning som personalgruppen ser som incitament för det fungerande arbetet är frånvaron av en formell chef. Arbetskulturen har utvecklats till att istället för att tillfredsställa en chef tillfredsställa fyra personer. Styrgruppen är mycket öppen och tillåtande i arbetet. Vi ser här att målet för det HIV-preventiva arbetet har internaliserats av personalgruppen så de är självkontrollerande. En internalisering som sker genom en ständig upprepning av sina egna budskap.

Sist men inte minst är personalen på RFSL Rådgivningen Skåne förankrad i den homosexuella kulturen och genom det tillhör de en minoritet. Personalen är bi- och homosexuell, ett faktum som givit bredd i arbetet med män som har sex med män. Genom synliggörande och användande av den lesbiska personalens erfarenheter och kunskaper i arbetet ges ytterligare en dimension i det dynamiskt fältet som är verksamhetsgrunden. Sexualiteten är en stor del av det mänskliga livet och den är värdeladdad. Att använda sexualiteten som metod är att vara sexuellt aktiv vilket sker i den

Ett normaliserande av sexualitetens olika uttryck har hela tiden legat i fokus hos RFSL Rådgivningen Skåne. Detta har bidragit till att budskapet om säkrare sex varit lättare att ta till sig hos målgruppen.

sexuella verksamheten vilket ger en öppenhet för de sexuella variationerna. Att vara säker emotionellt när det gäller sexualitet möjliggör för att personalen att "tänka länken", hur människor utövar sex.

Personalgruppen refererar i sina samtal ofta till RFSL:s principer och den gemensamma sexualsynen. Hållningar som är styrande, i enlighet med vad Bateson beskrev. Det är därför på sin plats att vi nämner något om dessa principer.

RFSL:s principer

RFSL har som organisation tagit ett sexualpolitiskt principprogram om hur de ska agera inom olika områden (RFSL 1997). Förutom detta som bas bygger RFSL Rådgivningen Skåne sitt HIV-preventiva arbete på vad de kallar för "de fem principerna" (RFSL 1999). Den första principen slår fast att det förebyggande arbetet samtidigt ska omfatta dels HIV-preventionen, dels byggandet av trygg sexuell identitet. En princip som skulle kunna grunda sig på att en kontext kan enbart ändras om den vidare ramen ändras eller genom förändringar i behovshierarkin. Den andra principen innebär ett bejakande av sexualiteten och lusten. Ur principen kan vi lyfta fram de emotionella processerna som viktiga och som en förutsättning för förändring.

Tredje principen är att budskapet ska vara icke-moraliserande över sexliv som bygger på frivillighet och respekt. En princip som visas i den humanistiska människosynen. Den fjärde principen innebär att budskapen ska vara realistiska. Budskapen ska gå att omsättas i praktisk handling och vara trovärdiga. Vygotskij menar att fantasier "strävar i kraft av sina inneboende impulser efter att bli skapande, d v s verksam och aktiv, och omforma det som dess verksamhet riktar sig mot" (Vygotskij 1998:49). Vidare anser Vygotskij att fantasier som inte omsätts i praktiken anses jämförbart med drömmet och därmed analogt med viljelöshet. Slutligen den femte principen som slår fast att var och en bär det fulla ansvaret för att hiv inte överförs. Ansvaret är inte delat (50-50) utan helt (100-100).

Kampanjen komikondom.com

Låt oss nu se på själv kampanjen. Kampanjen har en klart avgränsad målgrupp - män som har sex med män och ett klart avgränsat målområde - de erotiska oaserna i Skåne, framför allt i Malmö. Alltså finns det en verksamhet, ett område den utförs på och människor som utför den. Vilket gör att verksamhetsteorin verkar vara en lämplig teoretisk referensram.

Huvudsyftet är att nå människor i deras vardagliga liv. RFSL Rådgivningen Skåne har noggrant planerat och skapat kampanjen, samtidigt som de inom ramen tillåter spontana aktioner. De involverar delar av målgruppen, brukarna, i hela processen så att de känner ett ägandeskap, men tar även hänsyn till de olika användarnas behov.

RFSL Rådgivningen Skåne bygger på erfarenheter från tidigare kampanjer, ett historisk perspektiv. Samtidigt låser de sig inte genom att mekaniskt bygga vidare på det gamla, utan överlämnar till de nya grupperna att variera och komma med uppslag. De försöker vara heltäckande med aktiviteter och har ett gemensamt tema för de olika arenorna samtidigt som varje arena får sitt eget budskap. RFSL Rådgivningen Skåne låter kampanjen skapa nyfikenhet och sätta igång fantasin kring de sexuella värdena. Budskapet - kom i kondom - ligger nära gränsen för vad som skulle anses opassande om det sades på ett annat sätt. Vi kan ställa frågorna till exempel; Om Folkhälsoinstitutet eller Infektionskliniken med samma entusiasm kan stå bakom ett liknande budskap? Eller om det är så att frivilligorganisationer kan använda budskap som kommer närmare människors vardagsliv?

Sommarkampanjen komikondom.com har de flesta ingredienser som krävs för att lyfta fram budskapet ur det dagliga mediabruset och förbi den informationströtthet som människor har för HIV-prevention. Komikondom.com lanserades genom en egen hemsida på Internet, affischer på nakna ungdomar i vatten och med banderoller över gågatan i Malmö. Vidare med informationsmaterial som innehöll matchande blått glidmedel och varierande kondomer. Kampanjen använde sig av uppsökare, som rörde sig vant i de sexuellt "heta zonerna" och en ungdomlig www-patrull vilken riktade in sig på nöjesarenan i Malmö. Hela kampanjen startade med en kick-off fest den 19 juni på Kulturbolaget (KB). Låt oss gå över till de olika komponenterna.

• Affischer

Anita Kettunen menar att utformningen av affischerna, med de badande ungdomarna, ska ge möjligheter till fantasier om vad som händer. Medvetet har RFSL Rådgivningen Skåne inte bestämt innehållet i bilden, istället är den odefinierbar för att försöka aktivera människors sexuella fantasier. På så sätt försöker man lyfta budskapet "använd kondom" till en annan högre nivå med bejakande av sexualiteten, där kondom kan vara en naturlig del.

Sommarkampanj 1998

RFSL Rådgivningen Skåne bygger på erfarenheter från tidigare kampanjer, ett historisk perspektiv. Samtidigt låser de sig inte genom att mekaniskt bygga vidare på det gamla, utan överlämnar till de nya grupperna att variera och komma med uppslag

Sommarkampanj 1999

Glädje, mångfald och möjligheter. Alltid i fokus för RFSL-Rådgivningens Skånes upplysningsarbete.

Årets första affisch bestod av fem nakna ungdomar, tre män och två kvinnor, som leker i en bassäng. En man, vars ansikte man inte ser, ligger i förgrunden med sitt kön synligt. En annan man fokuserar betraktaren med en sensuell blick. Bilden förmedlar uttryck av glädje, nakenhet, lust, sommar och vatten. På bilden finns texten "Kom i kondom", i orange färg, med hänvisning till www.komikondom.com samt RFSL och RFSU. De två andra affischerna är variationer med samma innehåll.

Affischerna har måttet 50x70 cm för att dels passa på affischställen som lånats av ett politiskt parti i Malmö direkt efter EU-valet, dels för att kunna användas i affärer och på andra 400 affischeringsställen, genom så kallad gerillaaffischering. Det kan sägas i detta sammanhang att gerillaaffischering för folkhälsofrågor är mycket ovanligt, däremot vanligt förekommande för disco, fester, konserter etc. En idé som kommer ifrån en av personalens tidigare erfarenheter av att lansera en ny klubb i Malmö, vilket visar på användningen av fantasi för exponering av kampanjen på nya arenor, ett exempel på vad Vygotskij menar med de kreativa eller de kombinatoriska handlingarna.

Affischerna till Lund och Helsingborg hade trycks upp i 70x100 cm för att passa de kommunala affischplatserna på lyktstolparna. Den strategiska skillnaden grundar sig på resultaten från utvärderingar av tidigare sommarkampanjer som GfK gjort till Malmöhus läns landsting och Välfärds- och folkhälsoenheten i Malmö. Uppmärksamhetsvärdet visade sig i den senaste utvärderingen vara större på lyktstolparna i Lund än för affischpelarna i Malmö (GfK 1998). Här kan vi istället se hur RFSL Rådgivningen Skåne bygger vidare på sin kulturhistoriska kunskap med bäst uppmärksamhetsvärde, ett exempel på vad Vygotskij menar med de återskapande eller de reproduktiva handlingarna.

Detta är ett exempel på hur RFSL Rådgivningen Skåne aktivt använder sig av den affektiva tonen för att länka in budskapet hos människorna i sin målgrupp. Känslor är det band som knyter ihop verklighet med fantasins aktiviteter. På så sätt kan den glädjefyllda vattenbilden genom emotionerna länkas över till ett säkrare sex budskap. "Bilder ställs samman med varandra inte för att de tidigare förekommit tillsammans, och inte för att vi uppfattar ett likhetsförhållande mellan dem, utan för att de har en gemensam affektiv ton" (Vygotskij 1998:23). De otydliga affischerna ger även exempel på hur man försöker nå den kreativa, kombinatoriska delen av människan för att påverka henne till framtida för-att-handlingar.

• Banderoll

De tre banderollerna, på 15 meter vardera, var uppsatta på den del av Malmös gågata, Södra Förstadsgatan som börjar vid Drottninggatan och slutar vid Triangeln, samt utanför RFSL Rådgivningen Skånes lokal mot Drottninggatan. På de blå banderollerna fanns en stiliserad logotyp av en kondom samt www.komikondom.com, båda i orange färg.

Jag har valt banderollen som ett av många exempel för att visa på främjandet av ett nytt styrande begrepp. Den komplicerade texten var medvetet vald. Dels för att utmana människors nyfikenhet att få ordning på ordet komikondom och dels för att utmana nyfikenheten hos de personer som har datorer att söka sig vidare till hemsidan. På så sätt ska själva Internetadressen, menar personalen, bli ett eget författat HIV-preventivt budskap av den enskilda människan, när den skrivs in på datorn. Här kan vi tydligt se hur RFSL Rådgivningen Skåne försöker använda den tidigare beskrivna internaliseringsprocessen för att få kom-i-kondom att bli ett styrande begrepp.

• Uppsökarna

Uppsökarna är män med egen erfarenhet och kunskap från de erotiska oaserna, som RFSL Rådgivningen Skåne medvetet rekryterat. Målet för uppsökarna är att med sin närvaro i dessa oaser påminna om Säkrare sex budskapet och tillhandahållandet av kampanjens informationsmaterial, innehållande kondom och glidmedel. Vidare en daglig påfyllning av kondomholkarna, vilka är vanliga fågelholkar, uppsatta i de heta zonerna. Upprepning av budskapet, "talet", är en av förutsättningarna för att det ska internaliseras till ett styrande tal. Påminnelsen däremot är till för att aktivera rätt behov och motiv.

Uppsökarna har speciella profilkläder för att tydligt signalera att de representerar RFSL Rådgivningen Skåne. Detta för att dels visa att deras närvaro vid de erotiska oaserna är för att informera om säkrare sex och dels som påminnelse om budskapet (Runnerstam 1997). Möter uppsökarna någon med oro kring sin HIV-status hänvisar de först till kuratorerna på RFSL Rådgivningen Skåne innan personen låter sig testas, för att etablera ett kontaktnät som kan fånga upp personen vid ett senare skede. Uppsökarna är tillgängliga i de sociala zonerna för samtal och fungerar även som förebilder eller "peer-educators". Tore Runnerstam menar att uppsökarna genom sin närvaro höjer statusen på de, i många ögon, mindre fina

RFSL Rådgivningen Skåne har hög synlighet i samband med homosexuella stolthetsmanifestationer. Detta bidrar till en nära och positiv koppling till den kultur man arbetar med.

För www-patrullen, som verkar i discoteksmiljöer, är hög synlighet centralt. Huvudmålet är att utgöra en påminnelse om säkrare sex.

miljöerna där män har sex med män. Vi har nog alla träffat på verksamheter som lånat status från andra, till exempel en invigning blir mer statusfylld om kungen öppnar än om kommunfullmäktiges ordförande gör det, vilket vilar på verksamhetsteoretiskt tänkande.

Uppsökarna är åtta projektanställda män som arbetar två och två, cirka 10-20 timmar i veckan under sommaren. Även om människor ansöker om att bli uppsökare rekryteras enbart de personer som har erfarenhet av sex med andra män, av de sexuella miljöerna samt är socialt kompetenta. I de erotiska oaserna finns nämligen ett utvecklat mönster för hur man ska bete sig, hur man pratar och hur sexuella inviter sker. Därför krävs av uppsökarna kännedom om dessa mönster och lyhördhet för vad som försiggår där. För ändamålet blev de utbildade på ett internat, som jag deltog i, helgen den 8 till 9 maj 1999 tillsammans med andra uppsökare från södra Sverige. Utbildningen följdes upp av återkoppling/handledning varannan vecka för hela gruppen. Uppsökarna arbetar under ett år och är sedan med som utbildare för nästa kull av uppsökare. På så sätt kvalitetssäkras arbetet genom att tidigare erfarenheter förs vidare. Dessutom kan man, genom att behålla de gamla uppsökarna i utbildningen av de nya, införa "andra som redan behärskar verksamheten" och på så sätt skapas förutsättningar för nya proximala utvecklingszoner.

RFSL Rådgivningen Skåne menar att enbart utbildade uppsökare kan möta de män som har sex med män på deras arena, möta dem kring den sexuella aktiviteten för ett HIV-preventivt arbete. Vidare att uppsökarna har den nödvändig kulturkompetens, vilken är oberoende etnisk eller sexuell identitet, för att möta mannens sexualitet. De behöver inte vara till exempel turkar för att kunna tala med turkar eller vara heterosexuella för att tala med dessa. Genom att inte behöva vara "turk" måste inte uppsökarna ta hänsyn till "turkiska" kulturella tabun och normer, utan istället fokusera sig på sexualiteten. På så sätt finns möjligheten att "slå an tonen" med att införa nya normer som möjliggör att lära ut det praktiska säkrare sex-budskapet. Med andra ord ta sin utgångspunkt i det sexuella beteendet eller de sexuella handlingarna och inte i identiteten eller kulturella hållningar. Detta stämmer bra överens med Vygotskij när han citerar P.P. Blonsky "Behavior can be understood only as the history of behavior" (Vygotsky 1978:65). Det är alltså enbart i ljus av de sexuella handlingars historia som de nuvarande sexuella handlingarna kan förstås. Där aktiviteten måste ske på aktivitetens egna premisser. Kunskap om verksamhetens

historia, verksamhetens nuvarande aktivitet och att själv befinna sig i verksamheten är grunden för förändringar.

• **www-patrullen**

www-patrullen skiljer sig något ifrån uppsökarna i ålder, uppgift och plats. Gruppen består av 10 unga pojkar och flickor, varav fem pojkar är från RFSL Rådgivningen Skåne och de övriga fem från RFSU. Deras uppgift är att fungera som en extra påminnelse, att förstärka av normer genom att väcka uppeende och dela ut kondomer/glidmedel. Väcka uppmärksamhet sker främst med hjälp av utmärkande kläder. Deras arbetsområde är på fester och diskotek, framför allt på gaylokalerna Indigo och 4:an i Malmö. Återigen ser vi hur RFSL Rådgivningen Skåne använder påminnelsen, alltså upprepning och aktivering, för att nå ut till andra verksamhetsarenor.

Målet med www-patrullen, menar Niklas Eriksson, är att använda glada och positiva normsändare i de homosexuella ungdomarnas nöjesmiljöer, samtidigt som www-patrullen är RFSL Rådgivningen Skånes antenn in i de yngre miljöerna och avkännare i tid och rum för nya trender och normer i vårt föränderliga samhälle. Ett förhållningssätt som bygger på att personen ser normer och sexualitet som föränderliga, vilket underlättar för att skapa budskap som harmoniserar med de aktuella normerna.

RFSL Rådgivningen Skåne ger www-patrullen stora möjligheter att realisera mer eller mindre vansinniga idéer, som kan användas under kampanjen. Bland annat arrangerades en uppskattad "fist-damm" på 4:an där besökarna fick sticka handen genom ett anushål på en papier-maché modell, föreställande en framtåbörd man, för att få säkrare sex material och andra små saker. Meningen var att sexualisera säkrare sex-budskapet samt göra sexuella variationer talbara. En annan gång lanserades ett handduks-party för att knyta an till det aktuella temat "Wild and Safe". Ungdomarna i www-patrullen känner att de både har ett sexuellt "marknadsvärde" och en sexualitet som de kan använda i relationerna och för att påminna om säkrare sex i nöjesmiljöerna. Det är lätt att se att sexualitet används som ett medel att sprida budskapet.

Ovanstående visar på att sexualiteten används på ett lustfyllt och lekfullt sätt. Enligt Vygotskij är lek grunden för två viktiga element vid inläring. Dels ger de upphov till nya behov "Play gives a child a new form of desires" (Vygotsky 1978:100) och dels skapar den zonen för inläring "play creates a zone of proximal development of the child" (ibid. s. 102). På så sätt

WWW-patrullen, bestående av glada och positiva uppsökare. De blir normsändare i homosexuella ungdomarnas nöjesmiljöer. Ungdomar som rekryterats ur den egen målgruppen.

Genom det transparenta kondomkonvolutet kunde man se kondomen samt insticks-kortet som anknöt kampanjen till den lokala gruppen.

skapas genom den lekfulla och lustfyllda sexualiteten förutsättning för förändring. Under denna lekfullhet tillsamman med andra män som har sex med män tillförs bland annat det språkliga begreppet "komikondom". Vygotskij's fundamentala hypotes är att de högre mentala funktionerna formas socialt och överförs kulturellt *"If one changes the tools of thinking available to a child, his mind will have a radically different structure"* (ibid. s. 126). Det är här, i tid och rum, som en inläring kan ske hos individen och förändring i personligheten eller på Batesons nivå tre. Att skapa nya normer för *hur* man tänker. Det är genom att använda kreativa aktiviteter och uppmana kreativa aktiviteter hos människan som man grundlägger förändringen. Kreativa aktiviteter gör människan "till en framtidsinriktad varelse, som skapar sin framtid och samtidigt förändrar sin nutid" (Vygotskij 1995:13).

• Informationsmaterial

Det huvudsakliga informationsmaterialet är ett plastfodral vars blå framsida med en genomskinlig kondomlogotyp framhäver medföljande kondom. Den genomskinliga baksidan visar tydligt instickspapperet. I fodralet finns också ett glidmedel som är specialframställt, vattenbaserat och blått. Plastfodralet har www.komikondom.com makerat tre gånger vid öppningen (se bild). Detta är ett bra exempel på den medvetna satsningen att kombinera budskapet med färger och symboler. Färger som kan kopplas ihop med bilder och känslor.

Instickspapperet har trycks i olika upplagor för de olika användarna och för de olika ställen som fodralet ska användas på. Detta innebär att uppsökarna i Malmö har en modell, Kristianstad en modell och Helsingborg ytterligare en. På ena sidan finns ett riktat budskap om andra träffpunkter när de delas ut i de erotiska oaserna, på nöjesställen eller till allmänheten. Eftersom uppsökarna varit med om att ta fram sitt eget textmaterial erhålls en känsla av att detta kommer ifrån dem, vilket ger en upplevelse av ägandeskap. När vi relaterar detta tillbaka till resonemanget om gåvan ser vi att RFSL Rådgivningen Skåne möjliggjort, dels att den som lämnar gåvan upplever att det är hennes/hans gåva, dels att gåvans överlämnande sker utan kränkningar så att värdet av gengåvan kan bli maximal, nämligen alltid säkrare sex.

Det orangea instickspappret har ingen information om kondom-användning. Istället hänvisas på papprets baksida till Internetadressen www.komikondom.com, vilken är samma layout som på affischerna,

banderollerna och uppsökarnas kläder. På detta sätt erhålls ett enhetligt budskap som lyfter fram begreppet – kom-i-kondom. Verktyg för mentala processer är språket eller själva ordens mening och på så sätt blir kunskap en återspeglning av omvärldens föremål, relationer och händelser. Vygotskij menar, som tidigare nämnts, att en mental utveckling sker när det yttre talet internaliseras och bli till ett inre tal. Den kunskap som då lagras genom en process kallar han genuina begrepp vilka inte är bundna till konkreta situationer utan generella. Dessa begrepp är sedan styrande för den enskilda människans handlande.

Vi övergår nu till att se på begreppet säkrare sex som ett sådant koncept. Från början var begreppet istället - säker sex, safe sex. Då ingen sex kan vara helt säker, ändrades säker till säkrare. En förändring som på kort tid haft en sådan genomslagskraft att nästan ingen idag tänker i termer av säker sex, till och med engelskans safe sex översätts idag med säkrare sex.

Att som RFSL Rådgivningen skapa ett begrepp är intressant utifrån att använda sexualiteten som metod. Det nya begreppet ”kom-i-kondom” möter människor i deras sexualitet med positiva förtecken. Begreppet är inkluderande genom att även HIV-positiva människor uppmanas till att komma i kondom. Om Vogytskij har rätt kan man säga att alla budskap som innehåller hot, till exempel om du inte använder kondom kommer du att dö i AIDS, aldrig kan kopplas ihop med lustfyllda känslor under den sexuella aktiviteten. ”Komikondom” innehåller inga explicita eller implicita negativa antydningar eller exkluderar någon grupp och kan därför svara upp mot att bli ett nytt styrande koncept genom en kontinuerlig inläring som skapar ett inre styrande tal för ens handlingar.

• Internetsida

Kampanjen har en egen hemsida på Internet, www.komikondom.com, vars webadress är vald med tanke på att besökarna ska skriva budskapet som RFSL Rådgivningen Skåne vill förmedla. Målet med hemsidan, menar Anita Kettunen, är att komma in i människors hem, att vara så nära och tillgänglig som möjligt. I hemmet har människan möjlighet att vara ensam i sitt eget utforskande av sexualiteten. I lugn och ro kan besökarna erhålla information i den takt de själva vill. Dessutom finns möjlighet till interaktivitet, att göra saker på hemsidan som att ställa frågor och få svar, m.m. Sist men inte minst erhåller besökaren saker från sidan som vykort, skrivbordsbild och onanisång. Jag har även här valt några element ur sidan som den såg ut under sommaren/hösten 1999.

Använd alltid kondom
vid samlag

Undvik
sperma i munnen

Kondom förvaras svalt
för heta stunder

HA EN HET SOMMAR

RFSL Rådgivningen Skåne 040-611 99 51
RFSU-Gruppen Malmö 040-30 57 00

HA EN
SKÖN OCH SÄKER
SOMMAR!

Cruisingplatser

Rosan, vid Kärnan
Empire, Pålsgatan 1
Kosmos, Furutorpsg.
Erocenter, Järnsvägg.
Knutpunkten

För mer information:

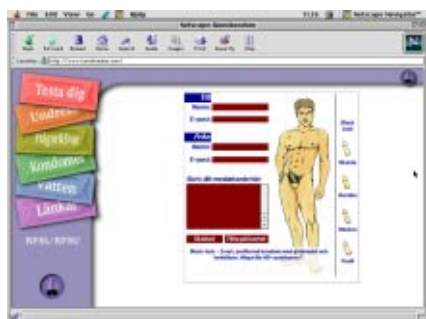
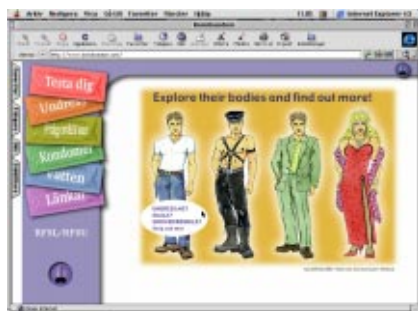
Säkrare Sex Projektet
042-28 13 99

RFSL Helsingborg
042-12 35 32
www.rfsl.se/helsingborg

www.gaystudenterna.nu

expedition torsdagar 17-19 • AF-Borgen 4 vån

Genom instickskorten kunde RFSL Rådgivningen Skåne på ett effektivt sätt anknäta materialet såväl till lokala aktiviteter eller till olika specifika målgrupper.

"Undress your man", var ett av många sätt att stimulera fantasin hos användaren av hemsidan www.komikondom.com.

Startsidan har hämtat sin inspiration från Interfloras hemsida, där besökarna kan komponera sin egen bukett ifrån olika visade blommor. Istället representeras "blommorna" här av fyra olika variationer av samma man, klädd i jeans, i läder, lätt trendig och som transa. Detta för att symbolisera mångfalden bland homosexuella. När musen förs över männen får besökaren hänvisningar till övriga sidor, vilket kan ses som ett uppmanande till utforskande, en nödvändighet för att kunna bredda sin repertoar. Dessutom finns det sex kondomer med text, bildande regnbågens färger, som för besökaren vidare.

Vi kan här se att RFSL Rådgivningen Skåne använder fantasibegreppet i sitt HIV-preventiva arbete. En fantasiprocess som opererar på sexualitetens område. Som exempel är den kreativitet med vilken de skapar nya enheter, genom att bryta ner Interfloras idé att komponera sin egen bukett till att klä av de fyra männen och skicka dem vidare. Vidare att använda människors sexuella fantasi för att tolka budskap. Budskapet är även laddat med positiva emotioner vilket gör det lättare för den enskilde individen att senare kunna koppla ihop det med andra positiva element. Genom fantasin kan RFSL Rådgivningen Skåne påverka, som tidigare nämnts, både motiven och behoven hos den enskilda människan när hon handlar på sexualitetens verksamhetsområde.

Genom att klicka på kondomen *Testa Dig* kan besökaren svara på nio frågor kring säkrare sex. Vid fel svar erhålls facit så att testen kan göras en gång till. När besökaren klarat av samtliga frågor erhålls möjligheten att ladda ner en onanisång. Öppnas *Undress* kan en av de fyra männen kläs av och man kan klä på mannen olika slags kondomer, samt skicka honom vidare som bild till sina vänner. Genom detta förfaringssätt sprids informationen vidare. En poäng med detta är att det inte går att skicka bilderna utan att ha trätt på mannen en kondom. Det går även att ladda hem en avklädningsserie av samtliga som skrivbordsbild med budskapet – "Undress your man and dress him safely". Detta är andra bra exempel på hur gåvan används.

• Invigningsfest

Avstampet till kampanjen gjordes lördagen den 19 juni på Kulturbolaget (KB), som är en kombinerad konsertlokal och rockklubb, vanligtvis frekventerad av en yngre publik. Anita Kettunen anser att kick-off festen

uppfyller flera behov. För det första är en fest ett bra sätt att få uppmärksamhet på kampanjen. Människor pratar om fester och vill ha kul. Kick-off festen har blivit en viktig tradition inför sommarkampanjen, som människor förväntar sig ska bli av och den attraherar både heterosexuella och homosexuella människor.

Innan festen bjöd RFSL Rådgivningen Skåne alla kampanjmedverkande på lite mat, för att få alla de som arbetade; uppsökarna, www.patruellen, modellerna med flera att känna sig delaktiga av en större händelse. På så sätt knyts de samman med budskapet komikondom. Genom detta vill RFSL Rådgivningen Skåne att de medverkande ska känna att "Dig tycker vi om". Samtidigt, kan man säga, att samkvämet före och själva festen är grunden för inläring i den proximala utvecklingszonen tillsammans med andra som redan behärskar verksamheten.

Ordinarie HIV-preventivt arbete

Parallellt med sommarkampanjen pågick det ordinarie HIV-preventiva arbetet på RFSL Rådgivningen Skåne. Det omfattar psykosocialt arbete med personliga besök eller telefonrådgivning, utbildning, information, identitetsstärkande verksamhet och samarbete med RFSU. De fungerar även som resurs i regionen. Ett arbete som bygger på hållningar utifrån mångåriga erfarenheter och en kreativ arbetsmiljö. De budskap och aktiviteter som sprids ut genom kampanjen både fångas upp och följas upp genom den ordinarie verksamheten. Jag vill slutligen lyfta fram något från dessa delar.

• Psykosocialt arbete

Det psykosociala arbetet som RFSL Rådgivningen Skåne bedriver består i huvudsak av direkt klientarbete, telefonrådgivning och konsultarbete. Klientarbetet är stödjande till sin karaktär och som samtalsmetod används företrädesvis korttidssterapi. De mest förekommande anledningarna för människor att söka sig till RFSL Rådgivningen Skånes kuratorerna är livskriser, HIV-relaterade frågor, identitetsproblem och frågor relaterade till sexualitet/säkrare sex. Thomas Johansson skiljer på tre sorters samtal, de målinriktade samtalen, de personlighetsutvecklande samtalen och de accepterande samtalen.

De flesta av samtalen som RFSL Rådgivningen Skåne utför är målinriktade som till exempel med personer som vill bli av med sin ångest, bli öppna för sin familj eller i vidare bemärkelse "komma ut".

Kick-off festen har blivit en viktig tradition inför sommarkampanjen. Den attraherar både heterosexuella och homosexuella människor.

ter. Först presenterade RFSL Rådgivningen Skåne sin verksamhet för att sedan besöka en erotisk oas i en park. Där gavs dels information av uppsökarna om deras arbete och dels upplevelser av de miljöer som de arbetar i. På så sätt förmedlades inte bara kunskap, utan även den sociala kontexten. RFSL Rådgivningen Skåne för besökarna till arenan för sexuella aktiviteter och får dem att emotionellt och kognitivt ta till sig informationen. "Inget stort i livet kan göras utan en stor känsla" (Vygotskij 1998:63).

• **Identitetsstärkande verksamhet**

Det identitetsstärkande arbetet är det huvudsakliga arbetet, men låg även under sommaren nere. Det identitetsstärkande arbetet riktar sig även mot mycket sårbara grupper som HIV-positiva homosexuella män samt bi- och homosexuella ungdomar. Dessa aktiviteter har bedrivits som processinriktade veckoslutsseminarier. Vidare har studier som *Från 0 till 91%* tagits fram (Andersson 1998). Studien beskriver homo- och bisexuella kvinnor och män i Malmö. Bilagorna i Traffic (RFSL-föreningens månadsblad) fyller också denna funktion. Två identitetsstärkande verksamheter som ägde rum under sommaren var dels drakbåtsstävlingen och förberedelserna inför Regnbågsveckan. Några ord om drakbåtsstävlingen.

• **Drakbåtsstävlingen**

Malmöfestivalen firade 1999 sitt 15 års jubileum. En viktig del av festivalen är den återkommande drakbåtsstävlingen som drar till sig en mängd företagslag, ca 700 stycken. Tävlingen är en folkfest där företagslag på 22 personer klär ut sig, går genom staden och paddlar sträckan mellan två broar på en tid under två minuter. Pris fås för varje heat, ett guld och resten silver, men också för bästa klädsel. För första gången ställde RFSL Rådgivningen Skåne upp med ett lag "Malmö Goes Gay". Uppsökare, www.patrullen, rådgivningens egen personal och personer från styrgruppen iklädda omlottkjolar av paljett med regnbågsfärgerna målade i ansiktet utgjorde laget. Att välja ordet "gay" tillsammans med klädsel med mera, för associationerna till traditionen av begreppet "gay" som färgrikhet, öppenhet och legitimitet (Giddens 1992).

Efter förberedelser och träning blev det allvar torsdagen den 19 augusti. Laget gick först runt i Malmö sjungandes ramsor som "Medan Malmö suger och ler kommer flator, bögar och queer. Å vinner nu över alla medan jubelropen skalla. Så titta nu på mej, när Malmö goes gay". Människor som är nyfikna på homosexualitet, men vill vara anonyma, får en chans att se och uppleva positiv energi.

Drakbåtsstävlingen var ett sätt att "ta plats" i ett etablerat Malmösammanhang. Fungerar stärkande för gruppen inåt samt ger hög synlighet utåt.

Drakbåtslaget paraderade genom staden före paddlingen och blev ett fågrikt inslag i Malmöfestivalen. Laget nominerades till pris i kategorin "Best in show" för sin ohämmade positiva utstrålning.

RFSL Rådgivningen Skåne visar genom deltagandet i Drakbåtsstävlingen att de är en verksamhet bland många andra och får samtidigt en möjlighet att skapa en positiv image av homosexuella både för andra och för sig själva. Den identitetsstärkande verksamheten kan därför ses i ljuset av Vygotskij påstående "to create one's own *Capital*" (Vygotsky 1978:8). Genom att den enskilda människan är med i verksamheten – drakbåtsstävlingen – handlar individen inom verksamhetsfältet. Om verksamheten är positiv och omgivningen positiv erhåller individen en positiv jag-bild som leder till positiv identitet.

En intressant tanke som är värd att lyfta fram i sammanhanget är Vygotskij syn på handikapp. Vygotskij tog exemplet med den blinda och döva författarinnan Helen Keller för att visa på att handikappet inte är gåtan som ska lösas, utan däri finns lösningen om den sociala miljön är stödjande. Handikappet påverkar inte människans psyke direkt, utan enbart via relationerna till den sociala miljön. Det är alltså inte defekten i sig själv som påverkar den handikappade, utan den sociala miljös hållningen. Vygotskij menar att "Blindheden hos en amerikansk farmer datter, hos en søn af en ukrainsk godsejer, af en tysk hertuginde, af en russisk bonde eller en svensk proletar, der er alle totalt forskellige facts" (Danielsen 1996:24). Analogt med detta kan man säga att när RFSL Rådgivningen Skåne verkar med offentliga mänskliga manifestationer av homosexualitet, öppnar man upp den sociala miljön för mer positiva hållningar. Dessa positiva hållningar från den sociala miljön, vanliga människor som lever och verkar i Malmö, underlättar för den enskilde människan i nästa steg, att ta emot och internalisera säkrare sex budskapet. Som givetvis i sin tur har en positiv påverkan på den sociala miljön, vilket visar på den återkommande strategien att skapa normen först för att sedan lära ut.

• **Samarbete med RFSU**

RFSL Rådgivningen Skåne delar inte bara lokaler med RFSU utan har även ett brett samarbete med dem. Samarbetet innebär att de föreläser och utbildar, samt planerar och genomför aktiviteter tillsammans, som till exempel att stå i kondomerian, ett slags marknadsstånd för försäljning av olika slags kondomer och glidmedel. Samtidigt ger samlokaliseringen även en möjlighet till att utnyttja varandras specialkompetens. Vi ser här återigen hur personalen skapar förutsättning för sitt eget utvecklande genom att involvera hjälp av andra som redan behärskar speciella kunskaper inom verksamhetsområdet. En egen proximal utvecklingszon.

Kapitel 5

Slutsatser och diskussion

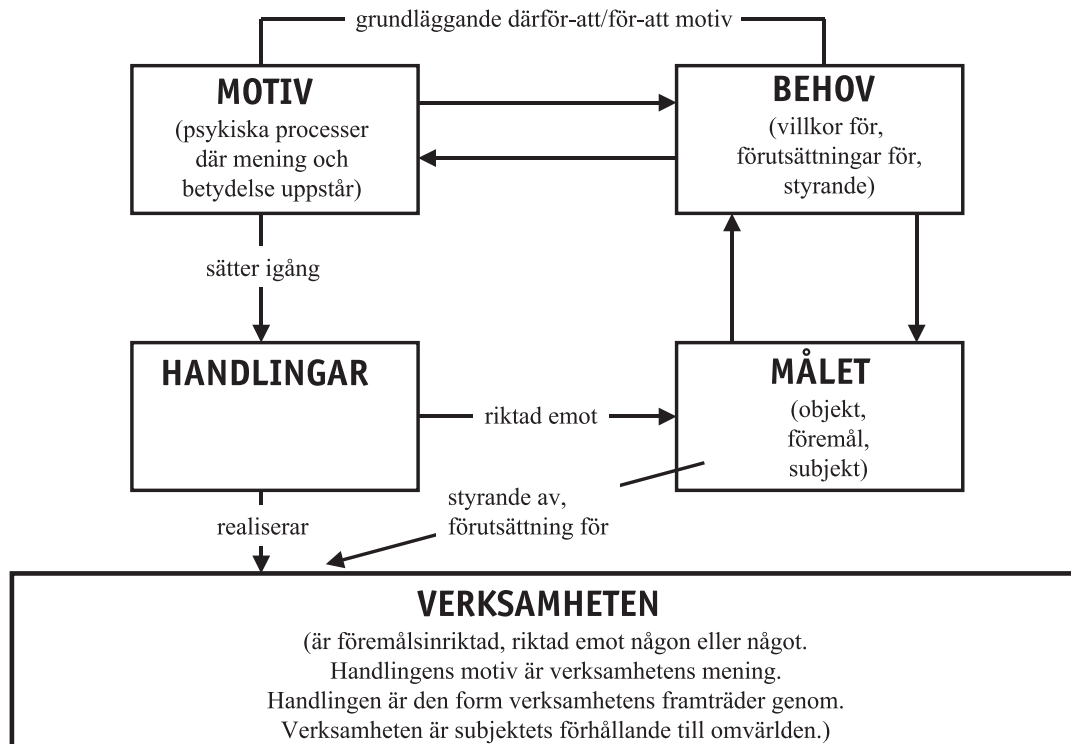
Jag definierade metod i början som ett planmässigt tillvägagångssätt för att uppnå ett visst resultat. RFSL Rådgivningen Skåne använder sexualiteten som metod i det HIV-preventiva arbetet. När vi nu går vidare bör vi ha det tidigare resonemanget i medvetandet och för att underlätta detta illustreras förhållandet mellan verksamhet, behov och motiv i nedanstående bild (figur 4).

Slutsatser

Vi kan nu dra följande slutsatser. Sexualiteten används som verktyg för att nå den enskilda människans behov i syfte att skapa ett kognitivt och

*Figur 4. Förhållande mellan verksamhet, behov och motiv.
Källa Hammerlin & Larsen 1999.*

VERKSAMHETEN, BEHOV OCH MOTIV

emotionellt behov av bra sexuell hälsa som mål. Motiv påverkas tvåfaldigt, dels påverkas de grundläggande därför-att-motiven för att omforma dem till för-att-motiv. Dels påverkas de motiv som sätter igång handlingar, som genom en klar målinriktning styr handlingarna till en samlad och dominerad verksamhet, nämligen säkrare sex.

Vidare genom sexualiteten lägger alltså RFSL Rådgivningen Skåne ut nya attraktiva och positiva mål för människors handlingar. Dessa handlingar måste ligga inom ramen för individens personlighet och sträva åt samma håll, som individens övriga verksamheter. Handlingarna för att nå målen måste även vara begripliga, hanterbara, meningsfulla och ge en känsla av sammanhang för den enskilde. Med andra ord bör interventionerna vara en integrerad del av ett hälsofrämjande perspektiv på den enskilda människan såväl som på hennes omgivning, samhälle och den materiella verklighet som hon lever i.

Ett verktyg i metoden är att utöka fantasin för att skapa fler positiva valalternativ genom att utöka den enskilda människans personliga erfarenheter. På så sätt kommer säkrare sex även att fungera i situationer och kulturer som fram till nu är främmande för den enskilde. När erfarenheter utökas och med dem verksamheten skapas nya behov hos människan som förstärker verksamheten och på så sätt ger personen nya förhållande till omvärlden, bestående av föremål, personer och samhälle. Nya känslomässiga och kognitiva processer skapas. Personlighetens självbild ändras och självtilliten ökar. Samtidigt utestänger denna nya dominerande verksamhet andra negativa, oönskade handlingar och verksamheter som tidigare dominerat.

I linje med detta gör jag nu slutligen ett försök att kristallisera ut sexualiteten som metod, genom att lyfta den förbi sin målgrupp, män som har sex med män, förbi sin geografiska plats, Skåne och förbi år 1999 för att hitta ”kristallen” som kan användas på andra platser, under andra tider och med andra målgrupper. Som ett första försök finner jag att beskrivningarna kan samlas kring fyra förhållningssätt. Förhållningssätten har förklarats något och jag har även försökt visa på några praktiska konsekvenser, resterande finns i den tidigare texten. Att använda sexualiteten som metod är att **samtidigt** ha följande förhållningssätt;

1. Att ha ett målgruppsperspektiv, utifrån en analys av människornas sexuella verksamhet. Vilket innebär att man är känslig i att fånga upp

signaler hos den grupp man arbetar med. Kunna se den större målgruppen, samtidigt som man har lyhördhet för speciella variationer inom gruppen och hos individer. Kunna se målgruppen i ett nära, såväl som i ett långt tidsperspektiv och se variationer beroende på rumslig förläggning av den sexuella verksamheten. Att involvera målgruppen i design, implementering, genomförande och utvärdering av arbete i den sexuella verksamhetszonen, där de praktiska konsekvenser innebär att man bör;

- låta gruppen vara med och påverka och utvärdera interventionerna och målsättningen
- utveckla gruppansvar och gruppförpliktelse i verksamheterna
- utveckla värdefull social kunskap hos samtliga deltagare i den gemensamma verksamheten

2. Att bekräfta den mångfacetterade sexualiteten hos individen genom att förlägga den i gruppen, både kunskaps- och känslomässigt. Vilket innebär att oberoende av människors sexuella identitet, så länge den bygger på frivillighet och respekt, bekräfta den för att på så sätt stärka och påverka individen. Korrigera myter, utmana fördomar och skapa sexuell kompetens. Där de praktiska konsekvenserna innebär att man bör;

- skapa aktiviteter som gör att individer och grupper utvecklar gemensamma mål
- finna ut den dominerande verksamheten och den dominerande kommunikationen för den aktuella individen eller gruppen innan man påverkar utvecklingen och kommunikationen

3. Att se sexualiteten som en positiv och lustfylld kraft som får ta plats och får vara närvarande känslomässigt i rummet. Vilket innebär att man själv ska vara i sin sexualitet, både kognitivt som emotionellt, inte bara befriad från ett moraliserande och patroniserande förhållningssätt, utan även vara inkluderad av alla sexuella uttrycksformer, som bygger på frivillighet och respekt. De praktiska konsekvenserna innebär att man bör;

- bidra till en allsidig personlighetsutveckling och främja självständighet, förmåga och kapacitet att fatta ansvarfulla beslut hos de personer man arbetar med.
- ta hänsyn till och tillfredsställa den enskildes unika behov i gruppaktiviteterna.

4. Att ha förmågan och mod till att använda den kreativa fantasin för att se möjligheter utifrån människors sexualitet. Att använda konkreta, realistiska, trovärdiga och enkla budskap, där de praktiska konsekvenserna innebär att man bör;

- låta människor erövra kontrollen över sina liv så de kan bli självständiga och på så sätt finna sin egen väg för prevention av HIV.

Diskussion

Vad har det för betydelse att beskriva sin metod? Under mina uppdrag hos UNDCP (FN:s internationella narkotika kontrollprogram) och UNAIDS (FN:s internationella aidsprogram) gick jag igenom flera hundra drog-förebyggande och HIV-förebyggande projekt runt omkring i världen. Av alla dessa har enbart en handfull beskrivit sin filosofiska hållning, sin människosyn och ytterligare en handfull till beskrivit sin teoretiska bakgrund. Oklarheter i dessa frågor skapar ibland motverkande eller verkningsslösa interventioner. Det görs mycket, oftast politiskt korrekt, men det händer lite. Ett annat problem är att en hel del av projekten har fina teoretiska och metodiska beskrivningar om sin verksamhet, men verkligheten motsvarar inte det som utlovas. Å andra sidan har jag mött mycket bra projekt som inte har haft tid att beskriva sin genomtänkta metod och de teorier de bygger detta på. I detta fall är RFSL Rådgivningen Skåne smått unika, nationellt och även internationellt, som gör dels en beskrivning över sina filosofiska utgångspunkter, teorier och metod och dels en beskrivning som dessutom ska överensstämma med praktiken.

Finns det specifika framgångsrika interventioner för HIV-prevention? Det som slagit mig i mina undersökningar för UNDCP och UNAIDS, samt i min övriga projektkunskap är att det finns vissa framgångsrika förhållningssätt som går igen, men de är sällan målgruppspecifika. Till exempel Anders Minken menar att tre principer är viktiga i förändringsarbetet: Lustbetonad förändringsmetod, trovärdig förändringsmetod och ett åtråvärt mål att förändra sig till (Minken 1998:91). Dessa principer kan ju

gälla i lika hög grad för RFSL Rådgivningen Skåne som för det förebyggande arbetet Minken förestår, för ungdomar med problem med bland annat droger och kriminalitet. Ändå finns det alltför få lustbetonade HIV-preventiva arbeten.

Mitt uppdrag till UNAIDS var att samla, vad man kallar ”Best Practise”, bra projekt, men också bra interventioner, som utförs. Ytterst få projekt är helt igenom ett ”Best Practise”, men nästan alla har något guldskorn i sitt arbete. Det visade sig att de framgångsrika interventionerna alltid handlade om vissa teman, som att involvera målgruppen, ha kulturkompetens med mera. I min genomgång av RFSL Rådgivningen Skånes arbete finns de flesta av ingredienserna för ett framgångsrikt HIV-förebyggande arbete vilka är beskrivna i föreliggande rapport. RFSL Rådgivningen Skåne är ett av UNAIDS Best Practise-modeller.

Det som slagit mig i genomgångarna av de internationellt förebyggande verksamheterna är att projekten beskriver sina metoder, men alltför få har transformerat dem till sin kultur, sin verklighet och sin målgrupp. ”Peer-education”, ”Say No” och liknande koncept inympas brådmoget utan betänkligheter. Det saknas oftast, till exempel analys av hur man möter målgruppens behov, tar sin utgångspunkt i deras perspektiv, kommer in på deras ”territorium” och hur man använder ”dörröppnare” (Knutagård 1999a). Analyser som även tar målgruppens kulturhistoriska normer i beaktande, som att se den mångtusenåriga kinesiska traditionen som kinesiska ungdomar i Malmö bär på, som både skyddande och riskgivande (Knutagård 1999b). Där det finns materiella förutsättningar saknas dessutom alltför ofta strategier för hur man använder de nya medierna, framför allt Internet, för att till exempel nå de inte urbaniserade. Strategier som vilar på det faktum att ”interaktiv kommunikation på Internet är för många ungdomar den flygande mattan som lyfter dem från kvävande geografiska och kulturella gränser till ett land av konversation, information och livräddande interaktion” (Knutagård 1997). Några sådana större brister har jag inte funnit hos RFSL Rådgivningen Skåne.

Vad är intuition? Jag tror det är en förmåga som man erhåller i arbetet efter många år, om man varit lyhörd. Intuitivt gör man saker rätt och man gör rätt saker, som man efteråt ibland kan få bekräftelse på. Många gånger hittar vi inte den lämpliga teorin eller så finns det ingen lämplig teori. Själv har jag intuitivt arbetat med dels den enskilde ungdomen och dels med

samhället i övrigt. Ett förhållningssätt som går igen i flertalet av de internationella projekten och även i RFSL Rådgivningen Skånes identitetsstärkande aktiviteter. Det känns fruktsamt att hitta en teori som ger en produktiv referensram för det intuitiva arbetet som görs. Dessutom ger det intuitionen struktur och på så sätt blir intuitionen hanterbar och går att utveckla. Att klä HIV-preventiva metoder i teoretiska referensramar är därför en nödvändighet för att kunna utveckla arbetet.

När jag läser vad jag skrivit ovan ser det ut som en okritisk lovsång till RFSL Rådgivningen Skånes HIV-förebyggande arbete, men min uppgift har inte varit att utvärdera, utan att beskriva. I Sverige får vi, enligt jantelagen, inte vara bra. Vi har dessutom i Sverige ”en sexualsyn som kan betecknas som restriktiv” (Helmus 1997:18). Bidrag för HIV-förebyggande arbete ges fortfarande enbart för ett år i taget, vilket gör att ingen långsiktig planering kan bedrivas och så vidare. Vi kan lätt tona upp en hotfull motbild. Istället konstaterar jag att RFSL Rådgivningen Skåne är bra utan att behöva jämföra det med andra. Ett ”bra” som förpliktigar till att bli bättre, mer effektivt i sitt arbete, mer stringent i sin metod, mer förankrad i sin teori och mer avklarad i sina grundläggande hållningar.

När jag nu lägger de sista orden på pappret kan jag se att även för mig har rapportskrivandet varit en proximal utvecklingszon, likväl som för RFSL Rådgivningen Skåne. Vi har båda uppfyllt målen för detta arbetet, samtidigt som målet nu har blivit den nedre gränsen för en ny utvecklingsprocess för var och en av oss på sitt håll. Om jag genom denna rapport lyckats finna rätt begrepp på elementen i den praktiska verkligheten och på så sätt skapar språkliga verktyg som kan användas för fortsatt utveckling av det HIV-preventiva arbetet överlåter jag åt läsaren att bedöma. Det enda som dock står fast är att det är helt avgörande att använda sexualiteten som metod för ett framgångsrikt HIV-förebyggande arbete.

Kapitel 6

Sammanfattning

Rapporten började med en beskrivning av RFSL Rådgivningen Skånes människosyn, som kännetecknas av en dialektisk-materialistisk människosyn som ser människan som ett handlande subjekt, vilket innebär att människan har fria val inom hennes kulturhistoriska kontext. Människans förhållande till samhället är ömsesidigt där människan är i samhället och samhället i människan. Detta inre ömsesidiga förhållande gör att människan formas av det samhälle hon lever i, samtidigt som människan formar sig själv och sin sociala kontext. RFSL Rådgivningen Skåne ser människans historiska utveckling utifrån ett dialektiskt perspektiv där både människans fylogenes och sociogenes sammanvävs i personlighetsutvecklingen.

Som ett andra steg i rapporten beskrevs den teoretiska grunden - verksamhetsteorin, samt några teoretiska begrepp som den proximala utvecklingszonen, fantasins betydelse, Batesons inlärningsteori och gåva. RFSL Rådgivningen Skånes målgruppen för HIV-prevention, män som har sex med män, har både biologiska och kulturspecifika behov. Målgruppen är individer som handlar på sin för tillfället dominerande verksamhetsarena. En verksamhet som är en del av deras personlighet och påverkas av det kulturhistoriska sammanhang de lever i. Det är en fri verksamhet för att uppfylla deras egna mål, som styrs av både förståndsmässiga och känslomässiga behov och motiv. Genom att utveckla behov med stark känslomässig laddning skapas motiv för säkrare sex. Behovsobjekten är i högsta grad konkreta, nämligen kondomer, men kan även knytas till fantasiobjekt och personer. För att nå målgruppen använder RFSL Rådgivningen Skåne de ”verktyg” i sina interventioner som är anpassade för det sexuella verksamhetsområdet, alltså sexualiteten blir det ”verktyg”, den metod, som används inom verksamheten.

Det tredje steget innebar att jag försökte visa på hur dessa teoretiska hållningar har använts under den period undersökningen avsåg. RFSL Rådgivningen Skånes sommarkampanj, komikondom.com, dominerade helt det ordinarie arbetet under sommaren 1999 och på så sätt även rapporten. Kampanjen valdes som utgångspunkt för att enklare fånga upp mönster och pedagogiskt visa hur metoden fungerar i det praktiska arbetet. Om hösten 1999 valts istället, hade arbetet framtonat på ett annorlunda sätt.

Som ett sista och fjärde steg kristalliserade jag ut metoden ”att använda sexualitet” till några generella förhållningssätt. Förhållningssätt som kan användas på andra orter än i Malmö, vid andra tidpunkter och för andra målgrupper än för män som har sex med män. Samtidigt är beskrivningen ett första steg i att beskriva metoden på ett fullödigt sätt och kan sammanfattas i fyra huvudpunkter;

1. Att ha ett målgruppsperspektiv, utifrån en analys av människornas sexuella verksamhet.
2. Att bekräfta den mångfacetterade sexualiteten hos individen genom att förlägga den i gruppen, både kunskaps- och känslomässigt.
3. Att se sexualiteten som en positiv och lustfylld kraft som får ta plats och får vara närvarande känslomässigt i rummet.
4. Att ha förmågan och mod till att använda den kreativa fantasin för att se möjligheter utifrån människors sexualitet.

Referenslitteratur

- Andersen, Tom** (1996), *Reflekterande processer. Samtal och samtal om samtal*. Smedjebacken; Mareld
- Andersson, Anders** (1998), *Från 0 till 91%*. Malmö; RFSL Rådgivningen Skåne
- Bateson, Gregory** ((1985), *Steps to an ecology of mind*. New York; Ballantine Books
- Bech, Henning** (1997), *When men meet*. Bodmin; Polity Press.
- Csikszentmihalyi, Mihaly** (1999), *Flow. Den optimala upplevelsens psykologi*. Viborg; Natur och kultur.
- Daniels, Harry** ed. (1998), *An Introduction to Vygotsky*. London och New York; Routledge.
- Danielsen, Eric** (1996), *Psykologiens Mozart*. Slangerup; Dansk psykologisk Forlag.
- Delph, E. W.** (1978), *The Silent Community. Public Homosexual Encounters*. London; Sage
- Enerstvedt, R. Th.** (1982), *Mennesket som virksombet*. Oslo; Tiden Norsk Forlag.
- GfK**, (1998), *Uppföljning av "Kom i kondom"-kampanjen*. Lund; GfK Sverige AB
- Giddens, Anthony** (1992), *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna sambället*. Otta; Nya Doxa.
- Hammerlin, Yngve och Larsen, Egil** (1999), *Menneskesyn i teorier om mennesket*. Århus; Klim.
- Helmius, Gisela** (1997) *Bakgrund. Tio år av planer*. I Lewin, Bo (red), *Sex i Sverige. Om sexuallivet i Sverige 1996*. Stockholm; PRINTUS.
- Knutagård, Hans** (1997), *New media and the process of learning social skills*. I Youth Directorate (ed.), *Youth in the information society*. Strasbourg; Council of Europe Publishing.
- Knutagård, Hans** (1999a), *We Have to Meet Young people where They are – in New Social Contexts and Youth Cultures*. I Puuronen, Vesa (ed.) *Youth in everyday life contexts*, N:o 20. Joensuu; University of Joensuu.
- Knutagård, Hans** (1999b), *Varför det går bra för kinesiska/vietnamesiska ungdomar i Malmö*. Malmö; SCC-Social Change Center
- Løgstrup, K.E.** (1997), *Etiske begreber og problemer*. Köpenhamn; Gyldendal.
- Mauss, Marcel** (1997), *Gåvan*. Lund; Argos förlag
- Minken, Anders** (1998), *Alvorlig moro*. Larvik; Sener Media Sandnes AS.
- Nationalencyklopedin** (1995). Höganäs; Bokförlaget Bra Böcker.
- Norstedts** (1997), *PLUS ordbok + uppslagsbok*. Rotolito Lombarda; Språkdata och Norstedts Förlag AB
- Nygren, Pär** (1999), *Professionell omsorg for børn og familier – fra teori til værktøj*. Slangerup; Dansk psykologisk Forlag.
- Pettersson, S. & Sved, G.** (1992), *Hivprevention bland män som har sex med män*. Stockholm; RFSL
- RFSL** (1997), *Principprogram för RFSL*. Stockholm; RFSL
- RFSL** (1999), *Säkrare sex@rfs. 15 års sexualpolitik för maximal hivprevention bland män som har sex med män*. Stockholm; Hivkansliet
- Runnerstam, Tore** (1997), *Uppsökande arbete i "erotiska oaser"*. Lund; Intitutet för MKV
- Stensmo, Christer** (1994), *Pedagogisk filosofi*. Lund; Studentlitteratur
- Vygotsky, Lev S** (1978), *Mind in Society, The Development of Higher Psychological Processes*. London; Harvard

Vygotskij, Lev S (1998), *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg; Daidalos
Weeks, Jeffrey (1997), *The Construction of Homosexuality*. I Seidman, Steven (edit), *Queer Theory Sociology*. Oxford; Blackwell Publishers Ltd.
Ølgaard, Bent (1984), *Kommunikation*. Köpenhamn; Opublicerat material.
Ølgaard, Bent (1986), *Kommunikation og økomentale systemer. Ifølge Gregory Bateson*. Odense; ASK

Intervjuer

990505 Intervju med Tore Runnerstam-Taikon, projektsamordnare.
 990506 Gruppintervju.
 990508 Deltar i uppsökarutbildningen på Spången, Ljunghed.
 990512 Gruppintervju.
 990526 Gruppintervju.
 990611 Intervju med Anita Kettunen, informationssamordnare.
 990615 Samtal med Jesper Bryngemark och Jonny Runnerstam-Taikon, uppsökare.
 990617 Intervju med Thomas Johan sson, kurator.
 990623 Gruppintervju.
 990623 Samtal med Morgan Emmertz, www-patrullen
 990624 Intervju med Niklas Eriksson, kurator.
 990901 Gruppdiskussion om rapporten
 990903 Gruppdiskussion om rapporten
 990907 Gruppdiskussion om rapporten
 990917 Gruppdiskussion om rapporten
 990923 Gruppdiskussion om rapporten
 990624 Samtal med Niklas Eriksson, kurator och Thomas Johansson, kurator.

Övriga källor

Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1991), *The social construction of reality*. St Ives plc; Penguin.
Fuss, Diana (ed.) (1991), *Inside/out. Lesbian Theories, Gay Theories*. London; Routledge.
Jarlbrog, Gunilla & Palm, Lars (1997), *Säkrare sex. Hur budskapet formuleras. Hur det tolkas. Hur det fungerar*. Rapport 1997:41. Stockholm; Folkhälsoinstitutet.
Knutagård, Hans (1999), *Introduction to Best Practise Collection Summary regarding young people*. Malmö, opublicerat.
Lundberg, P.O. (1994), *Sexologi*. Falköping; Liber Utbildning.
Ottar (1986) *Sexualitet i vår tid*. Nr. r/1986. Arlöv; Prisma
RFSL Rådgivningen Malmö (1996), *Kärlek Sex & HIV – ett projekt från RFSL*. Malmö; RFSL
RFSL (1997), *Homosexualitet är kärlek*. Stockholm; RFSL
RFSL (okänt), *HIV ett virus att leva med*. Luleå; TECE TRYCK
RFSL Rådgivningen Skåne (1997 – 1999), *Bilagor till Traffic*.
RFSL Rådgivningen Skåne (1999), *Verksamhetsberättelse 1998*. Malmö; RFSL Rådgivningen Skåne
Tiefer, Leonore (1983), *Sexualiteten*. Lund; Studentlitteratur.

Sexualiteten som metod

RFSL Rådgivningen Skåne

ur ett verksamhetsteoretiskt perspektiv.

Eller - hur RFSL Rådgivningen Skåne får människor att finna sin egen väg när det gäller HIV-prevention.

RFSL Rådgivningen Skåne har sedan 1987 bedrivit förebyggande arbete när det gäller hiv bland män som har sex med män (MSM) i Skåne. Detta förebyggande arbete har som metod att utgå från sexualiteten .

I rapporten beskrivs hur metoden ser ut och den redogör för vilka hållningar, antaganden och vilken människosyn som verksamheten vilar på, samt knyter metoden till användbar teori.

Helt enkelt - vad innebär det att använda sexualiteten som metod?

Resultaten i rapporten kan sammanfattas i fyra punkter

- Att ha ett målgruppsperspektiv, utifrån en analys av människornas sexuella verksamhet.
- Att bekräfta den mångfacetterade sexualiteten hos individen genom att förlägga den i gruppen, både kunskaps- och känslomässigt.
- Att se sexualiteten som en positiv och lustfylld kraft som får ta plats och får vara närvarande känslomässigt i rummet.
- Att ha förmågan och mod till att använda den kreativa fantasin för att se möjligheter utifrån människors sexualitet.

Hans Knutagård, som tidigare arbetat på uppdrag av UNAIDS, FN:s internationella aidsprogram, samt UNDCP FN:s internationella narkotikakontrollprogram, skriver i rapporten:

"Mitt uppdrag för UNAIDS var att samla, vad man kallar 'Best Practise', bra projekt, men också bra interventioner, som utförs. Ytterst få projekt är helt igenom ett 'Best Practise', men nästan alla har något guldgruv i sitt arbete. Det visade sig att de framgångsrika interventionerna alltid handlade om vissa teman, som att involvera målgruppen, ha kulturkompetens med mera. I min genomgång av RFSL Rådgivningen Skånes arbete finns de flesta av ingredienserna för ett framgångsrikt HIV-förebyggande arbete vilka är beskrivna i föreliggande rapport. RFSL Rådgivningen Skåne är ett av UNAIDS Best Practise-modeller."

Hans Knutagård